

Національна академія правових наук України

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ:

Збірник наукових праць за результатами
науково-практичного круглого столу

КИЇВ 2025

УДК 346.9:347.2:347.7

З 38

Рекомендовано до друку Вченою Радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (протокол № 6 від 25.06.2025 року).

Редакційна колегія:

- О. Д. Крупчан доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;
- Б. М. Поляков доктор юридичних наук, професор, НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;
- Т. Г. Попович кандидат юридичних наук, старший дослідник, НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

З 38 ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: Збірник наукових праць за результатами науково-практичного круглого столу (23 травня 2025 року) / НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. канд. юрид. наук, ст. досл. Т. Г. Попович. К., 2025. 110 с.

ISBN 978-617-8084-45-5

У збірник включені тези наукових доповідей учасників Науково-практичного круглого столу «Захист права власності», організованого Науково-дослідним інститутом приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

На тлі масштабних цілей розбудови конкурентної економіки, сприятливої для розвитку ініціативи й підприємництва, а також в контексті євроінтеграційних процесів учасники приділяти ретельну увагу до окремих питань для підвищення довіри бізнесу шляхом зниження ризиків, що має спричинити зростання надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну як в період війни, так і в умовах післявоєнної відбудови.

У роботі круглого столу брали участь експерти в галузі судового захисту прав бізнесу, які мають практику у справах про захист права власності та/або здійснювали ґрунтовні теоретичні наукові пошуки у цій сфері. Науковий захід забезпечив можливість для обміну досвідом та ідеями стосовно подальших кроків для належного судового захисту майнових прав.

Для науковців, працівників державних органів, суддів, юристів-практиків, викладачів, студентів вищих навчальних закладів та всіх зацікавлених осіб.

ISBN 978-617-8084-45-5

© Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025
© Автори, 2025

UDC 346.9:347.2:347.7

*Recommended for publication by the Academic Council
of the Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and
Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (protocol No. 6 dated 06/25/2025)*

Editorial Board:

O. D. Krupchan, Doctor of Law, Professor, Full Member (Academician) of the NALS of Ukraine, Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine;

B. M. Polyakov, Doctor of Law, Professor, Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine;

T. G. Popovych, Candidate of Law, Senior Researcher, Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine.

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS: Collection of scientific papers based on the results of a scientific and practical round table (May 23, 2025) / Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine; edited by Candidate of Law, Senior Researcher T. G. Popovych. K., 2025. 110 p.

ISBN 978-617-8084-45-5

The collection includes abstracts of scientific reports of participants of the Scientific and Practical Round Table "Protection of Property Rights", organized by the Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine.

Against the backdrop of the large-scale goals of building a competitive economy conducive to the development of initiative and entrepreneurship, as well as in the context of European integration processes, participants paid close attention to individual issues to increase business confidence by reducing risks, which should lead to an increase in foreign direct investment inflows to Ukraine both during the war and in the conditions of post-war reconstruction.

The round table was attended by experts in the field of judicial protection of business rights who have practice in cases of protection of property rights and/or have carried out thorough theoretical scientific research in this area. The scientific event provided an opportunity to exchange experience and ideas regarding further steps for proper judicial protection of property rights.

For scientists, employees of state bodies, judges, practicing lawyers, teachers, students of higher education institutions and all interested persons.

ISBN 978-617-8084-45-5

© Academician F. G. Burchak
Research Institute of Private
Law and Entrepreneurship of
the NALS of Ukraine, 2025
© Authors, 2025

ЗМІСТ

МАЙДАНИК Роман Андрійович

ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ: СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ

10-19

КРУПЧАН Олександр Дмитрович
КИСІЛЬ Владислав Євгенович

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА
НЕРУХОМІСТЬ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ
ОБОРОТУ: ПОШУК БАЛАНСУ

20-24

ПОЛЯКОВ Борис Мусійович

ПРАВОВИЙ СТАТУС
КОНКУРСНОЇ (ЛІКВІДАЦІЙНОЇ)
МАСИ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА
(НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ)

25-29

БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна

ПРО ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ
ПОСИЛЕННЯМ ЗАХИСТУ ПРАВ
«ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА»

30-35

АВРАМОВА Ольга Євгенівна

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

36-40

ГОНЧАРЕНКО Олена Миколаївна

УЗГОДЖЕНІСТЬ ТА СИСТЕМНІСТЬ
ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ОСНОВА
ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ

41-45

ПРИМАК Володимир Дмитрович

ЗАХИСТ ПРАВ ВЛАСНИКА
ПРИ ЗАПЕРЕЧЕННІ НИМ ФАКТУ
ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА

46-50

ШТЕФАН Олена Олександрівна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ:
ЗГЕНЕРОВАНА ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ
ІНФОРМАЦІЯ

51-54

БУТИРСЬКИЙ Андрій Анатолійович

ЗАХИСТ ПРАВ КРЕДИТОРІВ
У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

55-58

ГРАБОВАН Лілія Іванівна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПОВЕРНЕННЯ
МАЙНА БОРЖНИКА У КОНКУРСНУ
(ЛІКВІЛАЦІЙНУ) МАСУ У СПРАВАХ
ПРО БАНКРУТСТВО

59-67

ГЕВКО Володимир Львович

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
НА ЧАСТКУ У ТОВАРИСТВІ
З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

68-74

ПОЛЯКОВ Родіон Борисович

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЛІДАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕДУРІ
БАНКРУТСТВА

75-79

БАНДУРКА Сергій Сергійович

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО
ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

80-83

МАШЕВСЬКА Оксана Петрівна

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ТА ІНШИХ
ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ):
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ
ВИЗНАЧЕНОСТІ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ 84-89

ХАЛАБУДЕНКО Олег Анатолійович

КОНСТРУКЦІЇ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ
В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ
ТА DE LEGE FERENDA 90-95

СЕМІНОГ Світлана Володимирівна

ЩОДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВЛАСНОСТІ
В ІНТЕРЕСАХ СУСПІЛЬСТВА 96-100

МАЛЄНКО Ольга Валеріївна

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
РОБОТОДАВЦЯ 101-106

ТАТІК Юлія Миколаївна

МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ В
ПРОЦЕДУРІ СУДОВОЇ САНАЦІЇ 107-109

CONTENT

MAYDANYK Roman Andriyovych

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS: STATE
AND PROSPECTS 10-19

KRUPCHAN Oleksandr Dmytrovych
KYSIL Vladislav Yevgenych

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS
TO REAL ESTATE AND STABILITY
OF TURNOVER: SEARCH FOR BALANCE 20-24

POLYAKOV Borys Musiyovych

LEGAL STATUS OF THE COMPETITION
(LIQUIDATION) ASSETS IN BANKRUPTCY
(INSTALLMENT) PROCEEDINGS 25-29

BELIANEVYCH Olena Anatoliyivna

ON PROBLEMS OF PROTECTION OF PUBLIC
PROPERTY RIGHTS IN CONNECTION WITH
STRENGTHENING THE PROTECTION OF THE
RIGHTS OF THE "BONAINTIOUS BUYER" 30-35

AVRAMOVA Olga Yevgenyvna

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS
IN THE ERA OF DIGITAL TECHNOLOGIES
AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE 36-40

HONCHARENKO Olena Mykolayivna

COHERENCE AND SYSTEMATICITY
OF LEGISLATION AS THE BASIS FOR
PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS
IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL
REGIME OF MARTIVAL 41-45

PRIMAK Volodymyr Dmytrovych

PROTECTION OF THE OWNER'S RIGHTS
WHEN HE CONTESTS THE FACT OF
ALIENATION OF REAL ESTATE 46-50

STEFAN Olena Oleksandrivna

SPECIAL ISSUES OF PROTECTION
OF RIGHTS: INFORMATION GENERATED
BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE 51-54

BUTYRSKY Andriy Anatolyevich

PROTECTION OF CREDITORS' RIGHTS
IN A BANKRUPTCY CASE 55-58

HRABOVAN Liliya Ivanivna

LEGAL MECHANISMS OF RETURNING
THE DEBTOR'S PROPERTY TO THE
COMPETITION (LIQUIDATION) ESTATE
IN BANKRUPTCY CASES 59-67

HEVKO Volodymyr Lvovich

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS
IN A PARTIAL LIABILITY COMPANY 68-74

POLYAKOV Rodion Borisovich

SOME ASPECTS OF JOINT LIABILITY IN
BANKRUPTCY PROCEDURE 75-79

BANDURKA Serhiy Serhiyovich

PRACTICAL ISSUES OF JUDICIAL
PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS
IN CIVIL CASES 80-83

MASHEVSKA Oksana Petrivna

APPLICATION OF SPECIAL ECONOMIC
AND OTHER RESTRICTIVE MEASURES
(SANCTIONS): CURRENT ISSUES OF LEGAL
DETERMINATION IN JUDICIAL PRACTICE 84-89

KHALABUDENKO Oleg Anatoliyovych

CONSTRUCTIONS OF ACQUISITION
PRESCRIPTION IN HISTORICAL-LEGAL
RETROSPECTIVE AND DE LEGE FERENDA 90-95

SEMINOG Svitlana Volodymyrivna

ON CONSIDERATION OF PROPERTY
IN THE INTERESTS OF SOCIETY 96-100

MALENKO Olga Valeriivna

PROTECTION OF EMPLOYER'S
INFORMATION RESOURCES 101-106

Tatik Yulia Mykolayivna

THE LIMITS OF THE COURT'S AUTHORITIES IN
THE JUDICIAL RECOVERY PROCEDURE 107-109

МАЙДАНИК Роман Андрійович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник НДІ приватного права та підприємництва імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**Вступ**

Виклики європеїзації національного права зумовлюють тенденцію до переосмислення захисту права власності й інших речових прав з урахуванням кращої вітчизняної та європейської практики з метою усунення перешкод для реформи речового права.

Чинне цивільне законодавство та правозастосовна практика перебачають не завжди системні положення про захист речових прав, що зумовлює необхідність впровадження в Цивільний кодекс України (надалі – ЦК України) загальних положень про захист речових прав як визначальної складової реформи речового права, що відобразитиме основні тенденції національного та європейського права.

Мета цього дослідження полягає у висвітленні сучасного стану та перспектив формування загальних положень про захист речових прав у ЦК України.

З цією метою проводиться загальна характеристика захисту речових прав за чинним ЦК України (1) і потім висвітлюється захист речових прав в умовах рекодифікації цивільного законодавства (2).

1. Захист речових прав за чинним ЦК України

Чинний ЦК України не містить загальних положень речового права, обмежуючись загальними положеннями окремих інститутів речового права – права власності та речових прав на чуже майно.

Фактично окремі функції загальних положень речового права, а саме щодо захисту речових прав, виконує стаття 396 ЦК України про захист речових прав на чуже майно, що має відсилочний характер до права власності, яка розташована в главі 30 ЦК України «Загальні положення про речові права на чуже майно». Згідно з цією нормою, особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 ЦК України.

На відміну від захисту речових прав, які є відносно універсалізованими шляхом поширення способів захисту права власності на захист речових прав на чуже майно, інші елементи речових прав (поняття, принципи, підстави виникнення, здійснення речових прав тощо) чинним ЦК України взагалі не передбачено.

Універсальність сфери дії загальних положень про захист речових прав зумовлює необхідність відмови від відсилочної норми про поширення способів захисту про право власності на захист обмежених речових прав і впровадження в ЦК України системних загальних положень речевого права, що охоплюватимуть поняття та норми, які властиві всім речевим правам і [фактичному] володінню.

У зв'язку з цим загальні положення речевого права повинні містити всі інститути загальної частини речевого права, що охоплюють поняття речевого права, соціальну функцію речових прав, правовий режим речей і речеві права, принципи речевого права, об'єкти, види, набуття і встановлення речових прав, речовий договір і здійснення речових прав.

ЦК України відображає широку класифікацію способів захисту речових прав, яка охоплює власне речово-правові (віндикаційний і негативний позови тощо) й допоміжні способи (визнання незаконним нормативно-правових актів, відшкодування шкоди тощо) захисту прав у речових правовідносинах.

Всі речово-правові способи захисту речових прав визначені законом. Цим вони відрізняються від переліку зобов'язально-правових способів захисту речових прав, який додатково може бути розширений на підставі договору учасників зобов'язальних відносин.

Поширеним є підхід, згідно з яким до речово-правових способів захисту права власності зазвичай відносять віндикаційний і негативний позови¹. Предметом наукової дискусії є визнання речово-правовими способами визнання права власності та виключення майна з під арешту.

Заслуговує уваги обгрунтована в доктрині права класифікація способів захисту речових прав на чотири групи: речово-правові (віндикаційний та негативний позови), допоміжні речово-правові (позов про визнання права власності; позов про виключення майна з опису; позови про захист прав співвласника у разі виділу, поділу та продажу спільного майна), зобов'язальноправові (способи захисту права

---

¹ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : в 2 т. / Н. С. Кузнєцова, І. О. Дзера, В. М. Коссака та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2013. Т. I. 832 с. С. 650.

власності в договірних відносинах (відшкодування збитків, заподіяних невиконанням чи неналежним виконанням договору; повернення речей, наданих у користування за договором); способи захисту права власності в деліктних зобов'язаннях, повернення безпідставно отриманого чи збереженого майна) та спеціальні засоби захисту (позови про визнання угоди недійсною; способи захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошених померлими; способи захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів)¹.

ЦК України передбачено положення про витребування майна з чужого незаконного володіння. Термін «віндикація» або «віндикаційний позов» ЦК взагалі не використовується, а йдеться лише про витребування майна.

Віндикацію характеризують такі ознаки: віндикаційний позов застосовується лише якщо сторони не перебувають у договірних відносинах; позивачем є неволодіючий власник (титульний володільець); відповідачем є незаконний фактичний володільець речі (як добросовісний, так і недобросовісний); об'єктом віндикаційного позову може бути лише індивідуально визначена річ, яка існує в натурі на момент подання позову; предметом віндикаційного позову є вимога про повернення майна законному власнику як фактично, так і юридично, тобто шляхом відновлення відповідних записів у державних реєстрах; до вимог за віндикаційним позовом застосовуються загальні строки позовної давності.

Чинний ЦК України зберіг передбачену римським правом повну віндикацію щодо витребування власником свого майна із чужого незаконного володіння лише щодо недобросовісного володільця, що володіє майном незаконно.

При пред'явленні позову про витребування майна, до того ж незалежно від того, чи поданий цей позов самим власником майна, іншим титульним володільцем або безтитульним добросовісним володільцем, обов'язково має бути з'ясований статус відповідача – є він добросовісним чи недобросовісним незаконним володільцем майна.

Набувач визнається добросовісним, якщо при вчиненні правочину він не знав і не міг знати про відсутність у продавця прав на відчуження майна, наприклад, вжив усіх розумних заходів, виявив обережність та обачність для з'ясування правомочностей продавця на

---

¹ Мазур О. С. Цивільне право України : навч. посіб. К. : Центр навч. літ., 2006. 384 с. С. 14.

відчуження майна. При цьому в діях набувача не повинно бути і необережної форми вини, оскільки він не лише не усвідомлював і не бажав, а й не допускав можливості настання будь-яких несприятливих наслідків для власника.

Від добросовісного набувача власник, відповідно до ч. 3 ст. 388 ЦКУ, може витребувати своє майно у всіх випадках, якщо майно було набуто безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати. Якщо відповідач є добросовісною особою і набув майно за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник, за загальним правилом, не має права витребувати це майно. Винятки з цього встановлені в ч. 1 ст. 388 ЦК України.

Власник, із дотриманням вимог статей 387 і 388 ЦК України, може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування оспорювання наступних рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, договорів, інших правочинів щодо спірного майна і документів, що посвідчують відповідне право, не є ефективним способом захисту права власника.

Власник має право вимагати захисту свого права від особи, яка перешкоджає йому користуватися і розпоряджатися своїм майном (ч. 1 ст. 391 ЦК України), тобто заявити негаторний позов.

На відміну від позову про витребування майна з чужого незаконного володіння, коло суб'єктів подання негаторного позову звужене. Позивачем негаторного позову може бути власник або титульний володілець, у якого знаходиться річ і щодо якої відповідач ускладнює здійснення повноважень користування або розпорядження, а відповідачем – лише та особа, яка перешкоджає позивачеві у здійсненні його законного права користування чи розпорядження річчю. Підставою для подання негаторного позову є вчинення третьою особою перешкод у реалізації особою її повноважень розпорядження або (та) користування належним їй майном.

Предметом негаторного позову є вимога позивача про усунення з боку відповідача будь-яких перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном (наприклад, неправомірне перебування майна третіх осіб у виробничих приміщеннях власника і необхідність їх звільнення; унеможливлення підходів і під'їздів до будинку власника й потреба усунення таких перешкод; неправомірне зайняття жилих приміщень власника і необхідність виселення громадян; заборона суборендареві користуватися нежитло-

вим приміщенням після укладення договору суборенди (вимкнення опалення, світла та ін.); створення штучних перешкод у землекористуванні власника чи орендарям земельних ділянок тощо).

Підставою негаторного позову є посилення позивача на належне йому право користування і розпорядження майном, а також факти, що підтверджують дії відповідача у створенні позивачеві перешкод щодо здійснення ним цих правомочностей¹.

Слід також мати на увазі, що до вимог, які є предметом негаторного позову, не застосовується позовна давність. Порушення, від яких має захистити негаторний позов, мають тривалий характер, тому, зазначає ВСУ, початковий момент перебігу позовної давності постійно відсувається з кожним новим порушенням права власника або іншого володільця².

Наголошується, що якщо перешкоди в користуванні чи розпорядженні майном усунуто, то відповідно відсутні підстави для звернення до суду з негаторним позовом. Проте таке положення не означає відсутності у власника можливості пред'явити позов про заборону порушення права власності, що можуть мати місце в майбутньому, що безпосередньо передбачено ч. 2 ст. 386 ЦК України³.

Заслуговує уваги формування Верховним Судом судової практики «книжкового володіння» як негаторного позову.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18.01.2023 у справі №488/2807/17⁴ зазначила, що витребування спірної земельної ділянки лісогосподарського призначення з володіння кінцевої набувачки треба розглядати як віндикаційний позов, заявлений на підставі статей 387-388 ЦК України власником з метою введення його у

---

¹ Постанова Вищого господарського суду України від 03.12.2010 р. у справі № 8/094-09/16 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13137414>.

² Ухвала Верховного Суду України від 05.08.2009 р. у справі № 6-21875св07 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4322685>.

³ Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав [Електронний ресурс] : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. № 24-150/0/4-13. 23 с. Режим доступу : <https://docs.google.com/file/d/0B8a4lwBWZnJaWDN3WXA3dnM1N3c/edit>.

⁴ Постанова ВП ВС від 18.01.2023 у справі № 488/2807/17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_18_01_2023_roku_u_sprav_488_2807_17_1/

володіння цією ділянкою, тобто з метою внесення запису (відомостей) про державну реєстрацію за власником права власності на відповідну ділянку («книжкове володіння») (див., зокрема, постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц (пункт 56)).

Концепція «книжкового володіння» відображає відмінності володіння рухомим і нерухомим майном. Для володіння рухомим майном важливо встановити факт фізичного утримання речі, а володіння нерухомим майном може бути підтверджене фактом державної реєстрації права власності. (п. 43 постанови ВП ВС від 4.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц.)¹

У постанові ВП ВС від 14.11.2018 у справі №183/1617/16 зазначається, що метою в'їдикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. У разі позбавлення власника володіння нерухомим майном це введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно (принцип реєстраційного підтвердження володіння нерухомістю). (п. 114 постанови ВП ВС від 14.11.2018 у справі №183/1617/16)².

Положеннями ст. 392 ЦК України передбачено право власника майна пред'явити позов про визнання права власності.

ВССУ зазначає, що з урахуванням положень частини першої статті 15 та статті 392 ЦК власник майна має право пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Виходячи зі змісту наведених норм права, потреба в такому способі захисту права власності виникає тоді, коли наявність суб'єктивного права власника не підтверджена відповідними доказами, підлягає сумніву, не визнається іншими особами або ними оспорюється, а не в тому разі, коли цими особами не виконується відповідне рішення суду, ухвалене раніше³.

---

¹ Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_04_07_2018_roku_u_spravi_653_1096_16_ts/; https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_18_01_2023_roku_u_spravi_488_2807_17_1/

² Постанова ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_14_11_2018_roku_u_spravi_183_1617_16/

³ Пункт 37 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах

У доктрині права питання щодо визнання права власності речово-правовим способом захисту є предметом наукових дискусій.

У літературі пропонується віднести визнання права власності (речового права) як способу захисту, що увібрав у себе майже всі кваліфікаційні ознаки традиційних речово-правових способів захисту і одночасно є різновидом такого загального способу захисту цивільних прав, як визнання права, до групи так званих допоміжних речово-правових способів захисту речових прав.

Крім негаторного та віндикаційного позовів, а також позову про визнання права власності, окремі автори згадують серед речово-правових способів захисту речових прав також вимогу про виключення майна з-під арешту (вилучення майна з опису)¹, якщо в опис помилково включаються речі, що належать іншим особам. Об'єктом цієї вимоги завжди є спірне майно в натурі (тобто індивідуально визначені речі). Зазначені дії, тобто сам арешт розглядаються в контексті однієї з форм забезпечення цивільного позову.

На те, що позови про звільнення майна з-під арешту ґрунтуються на праві власності особи на арештоване майно, звертає увагу й ВСУ. При розгляді таких позовів, зокрема у випадку, коли арешт на майно накладено при провадженні кримінальної справи, заяви боржників, зазначає ВСУ, розглядаються на правильність арешту майна (постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 15.05.2013 р. у справі № 6-26цс13)².

Зобов'язально-правові способи захисту мають на меті захист прав власника як учасника зобов'язальних відносин і розраховані на випадки порушення цих прав особою, яка знаходиться із носієм цивільного права в договірних чи інших зобов'язальних правовідносинах³.

про захист права власності та інших речових прав». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>

¹ Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Наук. думка, Прецедент, 2004. 448 с. С. 160.

² Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1. ч. 1. ст. 355 ЦПК України, за перше півріччя 2013 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B9D219F2884FDA10C2257BCF00206177](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B9D219F2884FDA10C2257BCF00206177).

³ Дзера І. О. Санкції у цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2022. 540 с. С. 278.

Зобов'язально-правові способи захисту речових прав захищають їх опосередковано, через можливість вимагати від зобов'язаної особи, з якою суб'єкт речового права перебуває в зобов'язальних відносинах, відповідної поведінки (наприклад, передачі речі, відшкодування за її пошкодження, повернення безпідставно набутого майна тощо)¹.

Особливістю зобов'язально-правових способів захисту є те, що вони можуть пов'язуватися як з індивідуально визначеним майном, так і з речами, визначеними родовими ознаками («родові» речі). Проте у випадку із захистом речових прав вони можуть використуватися лише щодо індивідуально визначеного майна, оскільки на «родові» речі речові права виникати не можуть².

У літературі зазначається щодо можливого поєднання речових і зобов'язальних позовів: власникові повертається річ, і водночас боржник зобов'язаний відремонтувати її і відшкодувати збитки, пов'язані з несвоєчасним поверненням.

Цей підхід знайшов відображення в положеннях глав 29–34 ЦК України про захист права власності та обмежених речових прав, що передбачають речово-правові способи захисту (віндикація, негативний позов, визнання права власності) й інші недоговірні (спеціальні) способи захисту – визнання незаконним правового акта, що порушує право власності, відшкодування шкоди, завданої власникові нерухомого майна у зв'язку із зниженням їх цінності.

2. Захист речових прав в умовах рекодифікації цивільного законодавства

Питання захисту речових прав набувають додаткової актуальності в умовах рекодифікації цивільного законодавства.

Заслуговує уваги доповнення ЦК України окремою главою 22-2 «Захист речових прав», яка міститиме правові норми про способи захисту речових прав, витребування речі з чужого незаконного володіння, витребування речі у добросовісного набувача, розрахунки при поверненні речі з чужого незаконного володіння, усунення порушень речового права, не пов'язаних із позбавленням володіння, звільнення речі від арешту (виключення з опису), визнання речового права,

¹ Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України: дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2017. 506 с. С. 391.

² Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навч. посіб. К.: Істина, 2005. 312 с. С.136.

виправлення державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (статті 315-8–316-15 ЦК).

Чинний ЦК України не передбачає загальних положень про способи захисту речових прав.

Заслуговує уваги пропозиція передбачити в главі 22-2 «Захист речових прав» такі положення про способи захисту речових прав:

«Стаття 315-8. Способи захисту речових прав

1. Захист речових прав здійснюється способами, передбаченими ЦК, у тому числі шляхом: витребування речі з чужого незаконного володіння ЦК (віндикаційний позов); усунення порушень речового права, не пов'язаних із позбавленням володіння (негаторний позов); визнання речового права; звільнення речі або іншого об'єкту речового права від арешту (виключення з опису).

2. Власник не має права витребувати річ із володіння особи, яка має обмежене речове право на цю річ, що включає повноваження володіння, якщо інше не встановлено ЦК.

3. На особу, яка звертається за захистом речового права, покладається тягар доказування того, якщо це право їй належить».

Перелік використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : в 2 т. / Н. С. Кузнєцова, І. О. Дзера, В. М. Коссака та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцовой, В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2013. Т. I. 832с.

2. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. посіб. К. : Центр навч. літ., 2006. 384с.

3. Постанова Вищого господарського суду України від 03.12.2010 р. у справі № 8/094-09/16 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13137414>.

4. Ухвала Верховного Суду України від 05.08.2009 р. у справі № 6-21875св07 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4322685>.

5. Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав [Електронний ресурс] : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.01.2013 р. № 24-150/0/4-13. 23 с. Режим доступу : <https://docs.google.com/file/d/0B8a4lwBWZnJaWDN3WXA3dnM1N3c/edit>.

6. Постанова ВП ВС від 18.01.2023 у справі № 488/2807/17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanова_vp_vs_vid_18_01_2023_roku_u_spravі_488_2807_17_1/.

7. Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_04_07_2018_roku_u_spravi_653_1096_16_ts/; https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_18_01_2023_roku_u_spravi_488_28_07_17_1/.

8. Постанова ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/postanova_vp_vs_vid_14_11_2018_roku_u_spravi_183_1617_16/.

9. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>

10. Цивільне право України: навч. посіб. / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Наук. думка, Прецедент, 2004. 448 с.

11. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1. ч. 1. ст. 355 ЦПК України, за перше півріччя 2013 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B9D219F2884FDA10C2257BCF00206177](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B9D219F2884FDA10C2257BCF00206177).

12. Дзера І. О. Санкції у цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики : монографія. К.: ВД «Дакор», 2022. 540 с.

13. Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України: дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2017. 506 с.

14. Заїка Ю. О. Українське цивільне право : навч. посіб. К.: Істина, 2005. 312 с.

КРУПЧАН Олександр Дмитрович

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
директор Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
Київ, Україна

КИСІЛЬ Владислав Євгенович

аспірант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
Київ, Україна

**ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМІСТЬ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ
ОБОРОТУ: ПОШУК БАЛАНСУ**

Спори щодо захисту права власності на нерухоме майно, особливо після спливу тривалого строку від втрати майна, мають значний суспільний резонанс.

Наведемо лише декілька показових прикладів: повернення до комунальної власності Садиби Терещенків через 14 років після відчуження [1]; повернення земельних ділянок, придбаних ІТ компанією MasRaw, через 17 років після відчуження [2]; повернення до спільної власності громад Львівської області Будинку профспілок через 18 років після реєстрації права власності набувача [3].

Захист права власності має «побічний ефект» дестабілізації обороту нерухомості, що чинить негативний вплив на важливий сегмент національної економіки – ринок нерухомості. Незадовільний status quo зумовлює актуальність пошуку балансу між захистом права власності та забезпеченням стабільності обороту. Метою та завданням дослідження є ідентифікація дестабілізуючих факторів, а також пошук механізмів стабілізації обороту нерухомості.

Серед дестабілізуючих факторів виокремимо:

- неналежне врядування, через яке об'єкти нерухомості державної та комунальної власності відчужуються на користь приватних осіб із порушенням закону;
- неналежне функціонування системи реєстрації прав, що має прояв у відсутності довіри до реєстру та відсутності механізму компенсації втрати майна особі, що покладалася на відомості державного реєстру;

- послаблення захисту добросовісного набувача внаслідок ерозії системи способів захисту (насамперед, через підміну віндикації негативним позовом та відсутності дієвого механізму компенсації при втраті майна),
- нехтування позовною давністю;
- неефективне функціонування набувальної давності щодо нерухомого майна.

Дестабілізуючі фактори діють негативно не тільки на окремих приватних суб'єктів (набувачів нерухомості) та економіку загалом, але впливають також на інтереси держави, позаяк вони призводять до порушення Україною Європейської конвенції з прав людини («ЄКПЛ»), зокрема, передбаченого статтею 1 Додаткового протоколу до ЄКПЛ захисту мирного володіння [4].

Вдале вирішення конфлікту між захистом права власності і стабільністю обороту має непересічне значення для сталого економічного зростання. Сучасний дискурс економіко-правових досліджень акцентує особливу увагу на захистові добросовісного набувача, а також пов'язаній з ним проблемі довіри до запису реєстру. Осередням проблематики є розподіл та мінімізація ризиків між сторонами відчужувача та набувача у випадку, коли угоду на стороні відчужувача укладає особа, яка не володіє відповідним правом (титолом). З позицій *law and economics* Ульпіанівська максима 'nemo plus iuris' (Dig. 50.17.54 Ulpianus 46 ad ed.) вважається «неефективною» і піддається критиці [7]. Поясненням тому є підвищення транс-акційних витрат при цілковитому покладанні на набувача тягаря часових та грошових видатків, спричинених необхідністю з'ясування, чи є у відчужувача насправді право на майно, достатнє для укладення договору, не кажучи вже про збитки, пов'язані із втратою майна.

Рецепійована нашою судовою практикою [5] Ульпіанівська максима не є «священною» для романістів. Професор Фріц Шульц (Fritz Schulz), якого характеризують як одного з найбільш важливих дослідників римського права 20-го століття, є більш ніж категоричним: «ця максима ['nemo plus iuris', яку англійські юристи переважно формулюють як 'nemo dat quod non habet'] є оманливою і має пост-класичне походження... Правило 'nemo plus iuris', отже є очевидно хибним. Насправді римські юристи класичного періоду не знали цієї загальної максими, як випливає з Гая (Gai) 2. 62-4» [6].

Потреба балансу між захистом права власності та забезпеченням стабільності обороту детермінує впровадження у більшості сучасних розвинутих юрисдикцій механізму захисту добросовісного набувача. Стосовно нерухомого майна окремо наголошується на

важливості захисту, який надає набувачеві нерухомого майна довіра до запису реєстру. Ця довіра базується на презумпції правильності записів реєстру, тобто на презумпції наявності права відчужувача, про яке містить запис реєстр [7].

Необхідність відновлення рівноваги, яку наразі зміщено не на користь добросовісного набувача, спонукала до формулювання першочергових заходів із стабілізації обороту нерухомості – нарису концепції стабілізації обороту нерухомості [8] із шести пунктів:

Перший – посилення правової визначеності у віднесенні нерухомості до об'єктів публічної власності, вилучених з обороту та/або обмежених в обороті, із формулюванням для них особливих способів правового захисту.

Другий – введення правил про об'єктивну позовну давність щодо спорів про зареєстровані в державному реєстрі права.

Третій – введення особливих правил про об'єктивну набувальну давність для набувачів нерухомого майна, права яких зареєстровано в державному реєстрі понад 10 років.

Четвертий – обмеження віндикації від набувачів-володільців нерухомості, права яких зареєстровано в державному реєстрі понад 10 років.

П'ятий – поширення позовної давності на негативні позови щодо зареєстрованої нерухомості.

Шостий – визначення поняття володіння нерухомим майном, яке би виключало його інтерпретацію як запису в реєстрі.

Певна частина запропонованих заходів знайшла втілення у Законі України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» [9].

Замислюючись над голосною критикою ухвалених парламентом рішень, поставимо питання: чи мусить захист добросовісного набувача, що довірився запису реєстру, бути абсолютним? Іншими словами: чи вдалим буде рішення, за якого відбудеться повна відмова від захисту права власності із відкиданням максими 'nemo plus iuris' на догоду зміцненню обороту? Згідно з радикальним і спрощеним висловлюванням Ернандо Де Сото країни, які розвиваються, ніби «знаходяться у тенетах колоніального та римського права, що тяжіє до захисту права власності. Отже такі країни буквально пильнують волю спочилих. Це пояснює легкість створення капіталу з активів на Заході і те, чому більшість активів у країнах, що розвиваються і екс-комуністичних країнах вислизують з-під формалізованої системи власності...» [10].

Вважаємо доцільною побудову такої моделі, яка би впроваджу-

вала селективний захист добросовісного набувача та втілення принципу довіри до реєстру у поєднанні з обмеженою збалансованою дією максими 'nemo plus iuris', яка повною мірою працюватиме лише для чітко визначених об'єктів публічної власності вилучених чи обмежених в обороті. Політико-правові рішення, які будуть прийняті при цьому, повинні прагнути зниження трансакційних витрат в широкому сенсі, забезпечуючи ефективне функціонування механізму перетворення активу на капітал, водночас, не підриваючи основи правопорядку.

Збільшення інтенсивності довіри до запису реєстру та захисту добросовісного набуття із помірним зниженням інтенсивності дії максими 'nemo plus iuris' є запорукою зниження трансакційних витрат, тобто, запорукою росту національного багатства. Супротив правозастосування, зокрема, нехтування судовою практикою захистом добросовісного набуття та підсиленням довіри до реєстру: фактично, опір впровадженню найважливіших з погляду економіко-правового аналізу ефектів титульної моделі реєстрації, поряд із недостатнім використанням балансірів (позовної та набувальної давностей), – до сьогодні є стримуючими факторами у побудові ефективного механізму перетворення активів на капітал, що обмежує темпи зростання національної економіки та зумовлює відставання України у глобальній конкуренції.

Перелік посилань:

1. Верховний Суд повернув садибу Терещенків до комунальної власності // Публікація на офіційному сайті Судова влада України від 12.09.2023 URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1475857/> (дата звернення 29.04.2025).

2. Суперечка за земельну ділянку IT-компанії MacPaw: справа піде в судах по другому колу // Економічна правда. URL: <https://pravda.com.ua/news/2023/11/8/706390/> (дата звернення 29.04.2025)

3. Львівська обласна рада повернула у спільну власність громад Будинок профспілок у Львові // Публікація на офіційному сайті Львівської обласної ради. URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/news/lvivska-oblasna-rada-povernula-u-spilnu-vlasnist-gromad-budinok-profspilok-u-lvovi> (дата звернення 29.04.2025)

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Drozdyk and Mykula v. Ukraine від 24.10.2024 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-237618> (дата звернення 29.04.2025).

5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 09.05.2023 у

справі № 911/1278/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111294240> (дата звернення 29.04.2025).

6. Fritz Schulz, *Classical Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press. 1951. p. 351 – 352.

7. Hans-Bernd Schafer, Claus Ott. *The Economic Analysis of Civil Law*. Edward Elgar. 2004. p.418 – 419.

8. В.Кисіль, Концепція стабілізації обороту нерухомості // Мала енциклопедія нотаріуса № 6 (138) грудень 2024.

9. Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text> (дата звернення 29.04.2025).

10. Soto, Hernando de, 1941-. *The Mystery of Capital : Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. London :Black Swan, 2001. p. 61-62

ПОЛЯКОВ Борис Мусійович,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правової взаємодії бізнесу і держави
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
Київ, Україна

**ПРАВОВИЙ СТАТУС КОНКУРСНОЇ (ЛІКВІДАЦІЙНОЇ) МАСИ
У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ)**

Процедура банкрутства (неплатоспроможності) в нинішніх реаліях, під час дії воєнного стану, відіграє суттєву роль в економіці країни. Цей правовий механізм має відповідні інструменти, за допомогою яких можна ефективно захищатися від фінансових проблем, які цілком природно виникають у цей період. З огляду на зазначене процедура банкрутства повинна вдосконалюватися з урахуванням сучасного економічного та соціального життя.

1. В основі процедури банкрутства (неплатоспроможності) лежить фундаментальний принцип, що стосується, зокрема, майна боржника, який називається принципом всеспільності.

Всеспільність – це свого роду правовий зв'язок між майном боржника, кредиторамі, арбітражним керуючим та судом. Він направлений на задоволення вимог кредиторів за рахунок цього майна відповідно до їхніх привілеїв та черговості за допомогою арбітражного керуючого та під наглядом і контролем суду.

Передумовами відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) є неплатоспроможність, її загроза, або неоплатність, тобто припущення чи наявність факту недостатності в боржника майна для задоволення вимог усіх його кредиторів.

Уже під час відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) майно боржника знаходиться під наглядом та контролем суду. Зокрема, у судовому рішенні суд в обов'язковому порядку забороняє боржнику та власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника відчужувати основні засоби й предмети застави.

Деякі обмеження щодо розпорядження цим майном настають автоматично внаслідок факту відкриття справи про банкрутство (неплатоспроможність). Це, зокрема, стосується: введення мораторію на задоволення вимог кредиторів (ст. 41 Кодексу України з

процедур банкрутства – далі КзПБ [1]); заборони на застосування арешту іншими суб'єктами, крім суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (ч. 14 ст. 39 КзПБ).

З іншого боку, законодавець з метою судового контролю за майном боржника змінює підсудність спорів щодо цього майна (ст. 7, ч. 14 ст. 39 КзПБ) та встановлює певний порядок заявлення та задоволення вимог кредитором (ч. 14 ст. 39, ст. 45 КзПБ).

2. Крім майна боржника, в орбіту принципу всеспільності потрапляють також організаційні внутрішні відносини юридичної особи – боржника, які, зокрема, стосуються його організаційно-правової форми.

Вже під час прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство суд має право вжити заходів для забезпечення вимог кредиторів шляхом заборони власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника та самому боржнику приймати рішення про ліквідацію, реорганізацію боржника (ч. 1 ст. 35 КзПБ). Такі самі заходи суд застосовує під час відкриття справи про банкрутство в обов'язковому порядку за умови їх невжиття при прийнятті зазначеної заяви. Якщо цього не зробити, боржник як юридична особа може реорганізуватися або ліквідуватися, що надалі може мати наслідком закриття провадження у справі про банкрутство відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 90 КзПБ.

На менш важливими є питання, які стосуються корпоративних прав учасників юридичної особи – боржника. Щодо таких прав до закриття справи про банкрутство діятимуть обмеження, передбачені КзПБ. Зокрема, такі обмеження стосуються: виділення частки в майні боржника у зв'язку з виходом зі складу його учасників; прийняття рішень щодо реорганізації або ліквідації юридичної особи – боржника; створення господарських товариств або участі в інших господарських товариствах; створення філій та представництв; виплати дивідендів; проведення емісії цінних паперів тощо (ч. 14 ст. 39, ч. 5 ст. 44 КзПБ).

3. Із моменту відкриття справи про банкрутство майно боржника набуває характеру спільного, право на користування (управління) та розпорядження ним належить, відповідно, суду, арбітражному керуючому та зборам (комітету) кредиторів. У науці, а згодом і в судовій практиці почали використовувати термін «спеціальний, або особливий режим майна боржника». Такий термін відображає лише зовнішню сторону правового статусу спільного майна боржника та стосується лише його наявного майна.

Спеціальний правовий режим майна боржника як форма діяльності боржника більше підходить до процедури розпорядження майном, коли боржник, хоч і з певними обмеженнями, все-таки не втрачає права на користування та розпорядження майном. У цій процедурі боржник продовжує займатися комерційною діяльністю, самостійно реалізує вироблену продукцію та сплачує поточні платежі. Обмеження більше стосуються його нерухомого майна, організаційно-правової форми та деяких зобов'язань, які можуть надалі обмежити або зробити неможливим погашення заявлених до суду вимог кредиторів.

У процедурі розпорядження майном боржник може самостійно погасити заявлені до суду грошові вимоги кредиторів.

Отже, у цій процедурі майно боржника хоча й має певні обмеження, однак його не можна назвати спільним стосовно кредиторів, оскільки сам конкурс як конкуренція вимог кредиторів щодо цього майна має місце лише частково, на певній стадії.

Іншими словами, процедура розпорядження майном за своєю суттю є підготовчою до наступних судових процедур, хоча в ній і формуються актив та пасив боржника.

Зовсім інакше відбувається у процедурах санації та ліквідації.

У зазначених процедурах органи управління боржника та сам боржник вже втрачають право на користування та розпорядження майном. Такого права набувають арбітражний керуючий і кредитори (зборів, комітету) під наглядом та контролем суду, тому про спільне майно боржника у прямому сенсі слова можна говорити винятково під час проведення цих процедур.

4. Правовий статус спільного майна боржника у справі про банкрутство (неплатоспроможність) за своєю суттю більше нагадує майновий комплекс підприємства. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 191 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК України) до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Тобто майновий комплекс підприємства включає не тільки наявне майно, а й те, яке раніше було у володінні або виникне в майбутньому. Обмеження щодо майна в такому комплексі встановлює договір або закон.

У процедурі банкрутства майно боржника включає не тільки рухомі чи нерухомі речі, а також майнові права та обов'язки, майнові інтереси.

Водночас закон надає можливість визнавати недійсним будь-який правочин чи спростовувати майнову дію стосовно майна боржника, які мали місце за три роки до відкриття провадження у справі про банкрутство, за умови, якщо вони порушили права боржника або кредиторів (ст. 42 КзПБ), з метою повернення цього майна до конкурсної (ліквідаційної) маси.

Іншими словами, КзПБ як спеціальний нормативний акт розширює склад майна боржника порівняно з визначенням, яке закріплено у ст. 191 ЦК України, та, відповідно, додає до нього майно боржника, яке вибуло в так званий підозрілий трирічний період, що передувало відкриттю провадження у справі про банкрутство. Такий тип майна можна вважати майновим інтересом, який включається до конкурсної маси боржника.

Зазначене стосується й майна, яке вибуло в боржника поза трирічним строком до відкриття провадження у справі про банкрутство. Однак таке майно повертається за загальними цивільно-правовими нормами. У цьому випадку ініціаторами повернення є не тільки сам боржник в особі арбітражного керуючого, а й кредитори.

Отже, маємо ситуацію, коли будь-яке майно, яке знаходилося у володінні боржника та вибуло, незалежно від причин, за певних обставин може бути повернуто до конкурсної (ліквідаційної) маси.

Обмеження щодо майна боржника в такому майновому комплексі на відміну від підприємства встановлює закон.

Ураховуючи зазначене, можна сказати, що винятково майно-вий комплекс як форма спільного майна боржника притягує будь-яке майно, до якого мав стосунок боржник.

Цей висновок узгоджується зі ст. 7 КзПБ, яка передбачає порядок розгляду майнових спорів, стороною в яких є боржник. Відповідно до зазначеної норми суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, у межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник.

Крім того, цей висновок дає також відповідь на дуже актуальне практичне питання сьогодення, яке не регулюється ст. 7 КзПБ: яка підсудність майнового спору, у якому щодо сторін відкриті справи про банкрутство (неплатоспроможність)?

Відповідь дуже проста: у межах провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) тієї сторони, стосовно якої процедура банкрутства була відкрита раніше.

Це правило необхідно закріпити у ст. 7 КзПБ, доповнивши її ч. 2 абзацом 2 такого змісту:

«Якщо стосовно сторін майнового спору або спору про майнове право відкриті справи про банкрутство (неплатоспроможність), то такий спір розглядається в межах провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) тієї сторони, щодо якої процедура банкрутства (неплатоспроможності) була відкрита раніше.».

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/ed20250101#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
Вінниця, Україна

ПРО ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПОСИЛЕННЯМ ЗАХИСТУ ПРАВ «ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА»

Проблема віндикації від добросовісного набувача тривалий час залишається однією із ключових теоретико-прикладних проблем, що обговорюється як на сторінках наукових праць, так і у мотивах судових рішень. «Сучасний розвиток економіки потребує швидкого і безпечного, а відтак ефективного і дешевого обороту, добросовісні учасники якого будуть захищеними і не страждатимуть від несподіваного виявлення обставин, які розумна і обачлива особа не могла передбачити, і не нестимуть збитки, пов'язані з такими обставинами. Тому надзвичайно важливими є правила про набуття добросовісним набувачем прав на майно (так званий захист власності в динаміці)» (пункт 7.25 постанови Великої Палати Верховного Суду від 05.04. 2023 р. у справі № 911/1278/20).

Як свідчить величезний масив судової практики, накопичений за більше, ніж двадцять років застосування Цивільного кодексу 2003 року, проблема віндикації від добросовісного набувача з'являється на межі добросовісності як засади цивільного законодавства та законності володіння власником майна.

Правозастосовні проблеми, пов'язані із захистом прав добросовісного набувача, залишаються нерозв'язаними в Україні тривалий час, фактично, починаючи з 1990-х років, коли нерухоме майно стало об'єктом цивільного обороту і «запрацювали» шахрайські схеми заволодіння чужим нерухомим майном (квартирами, будинками, земельними ділянками) шляхом створення фігури кінцевого «добросовісного набувача» у ланцюгу правочинів (тобто злочинів у формі правочинів). Це дає підстави стверджувати, що їх існування породжено системною помилкою, закладеною свого часу в законодавчу конструкцію набуття добросовісним набувачем права власності на майно, відчуженого особою, яка не мала на це права, та умов, за яких майно не можна витребувати в добросовісного набувача. В цьому контексті важливою є позиція Верховного Суду про те, що за умови вибуття майна з володіння власника не з його волі не має значення питання добросовісності, оскільки за таких обставин

майно витребується і від добросовісного набувача. Від добросовісності набувача залежить застосування наслідків вилучення майна за правилами ст. 390 ЦК (п. 76 постанови ВС від 05.03.2020 р. у справі № 916/3545/15).

Розглядаючи питання в історичному аспекті, слід звернути увагу на те, що ст. 388 ЦК до останніх років практично без змін відтворювала ст. 145 ЦК УРСР, яка проіснувала у незмінному вигляді, починаючи з моменту прийняття ЦК УРСР у 1963 році. Не потребує доведення теза про те, що за радянських часів нерухоме майно практично не було об'єктом цивільного обороту (крім житлового будинку, який відповідно до ст.ст. 100, 102 ЦК УРСР міг перебувати в особистій власності громадян, граничний розмір якого не повинен перевищувати вісімдесяти квадратних метрів жилої площі). Стосовно ж державного майна, то, як вбачається із змісту ст. 145 ЦК УРСР у сукупності із ст. 83 ЦК УРСР, законодавець в принципі не допускав його перебування у незаконному володінні недержавних організацій та громадян незалежно від впливу позовної давності. Розглядаючи ст. 145 ЦК УРСР у системно-логічному зв'язку зі ст. 100-102 ЦК УРСР, можна зробити висновок, що норми ст. 145 ЦК не були призначені для застосування при віндикації об'єктів нерухомого майна, а в новому законодавчому контексті вони потребували переосмислення, по-перше, в частині можливості віндикації за правилами ст. 388 ЦК нерухомого майна, яке є приватною власністю, по-друге, віндикації майна, що є публічною власністю, зважаючи на конституційні приписи щодо об'єктів права власності Українського народу, складнощі персоніфікації «публічного власника» (держави, територіальної громади) та встановлення обставин вибуття майна «з його волі» або «всупереч їй».

Із наведеним історичним тлумаченням ст. 388 ЦК пов'язане і логічне тлумачення словосполучення «вибуло ... не з їхньої волі іншим шляхом». В п.п. 1-3 ч. 1 ст. 388 ЦК наведений перелік обставин, за яких майно може бути витребувано в добросовісного набувача. Ці обставини (майно загублене, майно викрадене) навряд чи можуть стосуватись нерухомого майна, тому логічно припустити, що законодавець мав на увазі, що загубити чи викрасти можливо лише рухомі речі, але аж ніяк не нерухоме майно. Спираючись на ці міркування і застосовуючи тлумачення за аналогією, можна стверджувати, що обставини втрати майна іншим шляхом мають бути аналогічними зазначеним у п. 1-2 ч. 1 ст. 388 ЦК (майно загублено, викрадене), тобто релевантними втраті рухомих речей, що не вимагають реєстрації. З огляду на викладене, ми стверджуємо, що випадки,

коли власник має право витребувати майно від добросовісного набувача (пункти 1-3 ст. 388 ЦК) не повинні застосовуватися до витребування нерухомого майна, тобто якщо нерухоме майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник не має права витребувати це майно від набувача. Виправлення цієї законодавчої помилки вирішило б якщо не всі, то більшість проблем захисту добросовісного набувача.

Відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів та вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Отже, презумпція правомірності набуття права власності не може поширюватися на випадки, коли закон забороняє певні підстави набуття цього права (наприклад, визначення переліку об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації). Особливість застосування ст. 388 ЦК України полягає в тому, що суд повинен дослідити і дати оцінку суб'єктивній стороні поведінки як власника (зокрема, на що була спрямована воля власника), так і набувача (що «не знав і не міг знати»). При цьому, за визначенням, добросовісність набувача не може ґрунтуватися на його грубій необережності. Обов'язок доказування добросовісності набуття права власності на річ, покладається на того хто посилається на таку добросовісність. Поняття добросовісності «не знав і не міг знати» в цивільному праві має об'єктивний характер. Але щодо набуття права власності фізичними та юридичними особами на об'єкти публічної власності, які є обмежено оборотоздатними або необоротоздатними, повинна застосовуватися інша презумпція – презумпція недобросовісності набувача, яка ґрунтується презумпції знання закону (ст. 68 Конституції України). Публічна власність відрізняється складом та якістю об'єктів, якими є: а) необхідні ресурси для здійснення публічних функцій; б) найбільш цінні об'єкти з точки зору суспільної значущості; в) джерела ресурсів (земля, надра); г) унікальні цінності (не відтворювані для суспільства). Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону (ч. 3 ст. 41 Конституції України).

Стаття 388 ЦК потрапила у поле зору законодавця лише у воєнний час, а кращим засобом вирішення існуючих проблем виявилось визнання статусу добросовісного набувача за особою, яка неправомірно заволоділа майном (насамперед, тим, що є об'єктом права публічної власності). Спочатку Законом від 21.12.2022 р.

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності суб'єктів державного сектору економіки» було вирішено, напевне, якість невідкладне завдання неможливості витребування державного та комунального майна, яке було продане добросовісному набувачеві на електронному аукціоні в процесі приватизації. Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» (далі – Закон № 4292-IX) внесено істотні зміни до частини 8 статті 261, частини 2, 3 ст. 388, частини 5 статті 390, частини 2 статті 391 ЦК. Пунктами 2, 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону визначено особливості надання зворотної дії окремим положенням Закону в часі, а також внесено зміни до Господарського процесуального та Цивільного процесуального кодексу України щодо внесення позивачем на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі вартості спірного майна, оцінка (експертно-грошова оцінка земельної ділянки) якого здійснена в порядку, визначеному законом, чинна на дату подання позовної заяви, та процесуальних наслідків невиконання такого обов'язку.

Відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Аналіз змісту Закону № 4292-IX та відповідних норм ЦК в редакції цього Закону дає підстави стверджувати, що в цивільне законодавство запроваджений антиконституційний механізм узаконення протиправного відчуження об'єктів державної та комунальної власності на користь окремих фізичних та юридичних осіб, визнання публічної власності (насамперед, землі) джерелом особистого збагачення окремих осіб. Зазначені положення ЦК України (в чинній редакції Закону № 4292-IX), пункти 2, 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону статті не відповідає окремим положенням Конституції України.

В рамках цього дослідження доцільно коротко висвітлити окремі аспекти неконституційності зазначених норм.

Частиною 3 ст. 388 ЦК встановлено, що держава та територіальні громади не мають права витребувати державне та комунальне майно від добросовісного набувача на свою користь, якщо минуло більше десяти років 1) з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності першого набувача на нерухоме майно, передане такому набувачеві у приватну власність, незалежно від виду такого майна; 2) з дати передачі першому набувачеві з державної або комунальної власності у при-

ватну власність нерухомого майна, щодо якого на момент такої передачі законодавством не була встановлена необхідність державної реєстрації правочину або реєстрації права власності. При цьому правомірність такого вибуття для законодавця значення, як виявляється, не має, оскільки, як вбачається із змісту ч. 2 ст. 391 ЦК, незалежно від того, чи мав орган державної влади або орган місцевого самоврядування відповідні повноваження на вчинення будь-яких дій, спрямованих на відчуження майна у приватну власність, такий приватний власник визнається добросовісним набувачем.

Зазначена норма прямо суперечить конституційному принципу «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19 Конституції України). У сукупності із положеннями ч. 36 ст. 85 Конституції (до повноважень Верховної Ради України належить затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації) та ч. 7 ст. 92 Конституції (виключно законами України визначається правовий режим власності), це виключає можливість легітимації незаконних дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, на підставі яких об'єкти публічної власності передані у приватну власність «добросовісним набувачам».

Конституція України визначає, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону (частина 2 ст. 13), земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (частина 1 ст. 14). Але, попри те, що в ч. 3 ст. 388 ЦК міститься вичерпний перелік випадків, на які дія положень цієї частини не поширюються (обмеження держави та територіальної громади витребувати майно у добросовісного набувача), де-факто держава або територіальна громада не зможе витребувати об'єкти або території природно-заповідного фонду за відсутності підтвердних документів про відповідний статус таких об'єктів або територій на момент їх вибуття з володіння, оскільки в переважній більшості випадків такі об'єкти, так само як землі історико-культурного призначення, до цього часу не стали об'єктами землеустрою. В частині 3 ст. 388 ЦК відсутня вказівка на інші категорії земель України, які мають особливий правовий режим і вилучені із обороту або є обмежено оборотоздатними (землі лісів, водного фонду).

Частина 4 ст. 13 Конституції України проголосила, що держава

забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Натомість норма ч. 5 ст. 391 ЦК є дискримінаційною щодо рівних можливостей захисту права власності, оскільки:

- у випадку задоволенням позову органу державної влади, органу місцевого самоврядування або прокурора про витребування нерухомого майна [що має перебувати у публічній власності] від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади суд зобов'язаний вирішити питання про здійснення органом державної влади або органом місцевого самоврядування компенсації вартості такого майна добросовісному набувачеві;

- імперативна норма ч. 4 ст. 164 Господарського процесуального кодексу (в редакції Закону № 4292-IX) щодо внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі вартості спірного майна, оцінка (експертно-грошова оцінка земельної ділянки) якого здійснена в порядку, визначеному законом, чинної на дату подання позовної заяви органом державної влади, органом місцевого самоврядування або прокурором про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади де-факто унеможлиблює доступ до суду саме для позивачів у спорах щодо захисту права публічної власності (адже такі грошові кошти можуть бути виділені лише із Державного бюджету або місцевого бюджету у встановленому законом порядку). Ця вимога є не тільки очевидно несправедливою, оскільки фінансовий тягар покладається на всіх платників податків, але в умовах війни абсолютно аморальною.

На відміну від цього при витребуванні та поверненні майна, яке свого часу вибуло в приватного власника, не надається подібного фінансового забезпечення.

Надання Закону № 4292-IX зворотної дії в часі в частині умов та порядку компенсації органом державної влади або органом місцевого самоврядування добросовісному набувачеві вартості нерухомого майна (норм, які включені до процесуального закону) суперечить частині 1 ст. 58 Конституції України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

АВРАМОВА Ольга Євгенівна,

докторка юридичних наук, доцентка,
провідна наукова співробітниця
відділу приватного права та процесу
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
Київ, Україна

**ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Захист права власності в цифровому середовищі та захист суб'єктивних прав на цифрові речі є дискусійними питаннями сучасної юриспруденції. Проблематика в цій сфері ускладнюється наявністю наукової невизначеності щодо правового режиму цифрових речей. Зокрема, висуваються пропозиції щодо поширення на них інституту права власності, права інтелектуальної власності, а також перспективної правової конструкції цифрової (віртуальної) власності. Наукові розвідки щодо цього питання продовжуються. Так, О.Є. Мічурін підкреслює, що наука знаходиться на шляху побудови концепції абсолютного права на цифрову річ. На першому етапі це може бути застосування норм про речове право з урахуванням правової природи цифрових речей [1, с. 121]. На думку С.Б. Булеци системи власності в віртуальних світах здебільшого відповідають нормам сучасної системи приватної власності з вільним відчуженням власності, переказами на основі місцевої валюти, тощо, що не дивно, враховуючи, що віртуальні світи в основному створені «корпораціями, що володіють власністю [2, с. 131]. О.І. Зозуляк, Л.М. Максимів стверджують, що допустимі різні правові режими для цифрових об'єктів залежно від мети їх використання у цифровому просторі, а саме передбачити можливість існування невичерпної кількості цифрових благ, що виникають та існують у цифровому середовищі у формі цифрових речей, результатів інтелектуальної діяльності, інформації та інших нематеріальних об'єктів, що можуть вільно переміщуватися у цифровому просторі без втрати їх природних властивостей та майнової цінності у цивільному обороті [3, с. 46]. Щодо цієї дискусії Р.А. Майданик зазначає, що право власності та володіння цифровими речами не передбачено законом. Та залишається відкритим питання щодо співвідношення права власності та права доступу: право власності лише на цифрові речі (криптоактиви тощо), які є юридичними речами, чи право доступу до цифрових речей

(облікові записи у соціальних мережах тощо), які є правом вимоги [4, с. 27]. Наведене підкреслює існуючу жваву дискусію, що утворилась стосовно правового режиму цифрового середовища.

Наукова полеміка щодо поширення права власності на цифрові речі обумовлена складністю: надання характеристики об'єкта володіння у цифровому середовищі; визначення суб'єктного складу цифрових відносин власності; виокремлення складу повноважень суб'єктів; процедури здійснення суб'єктивних прав цифровому просторі.

Об'єкт володіння або власності в цифровому середовищі потребує чіткого концептуального окреслення, а також належного термінологічного визначення для забезпечення правової визначеності та системності правового регулювання. Так, є певна неузгодженість між такими визначеннями як «цифрова річ» та «цифровий актив». Звертаємо увагу, що можливість розглядати цифрові речі як активи виникає в контексті застосування норм Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [5]. Так: 1) актив – кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону); 2) віртуальний актив – цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону) [5]; 3) цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага (ч. 1 ст. 1791 ЦК України) [6]. Отже, якщо йдеться про фінансово-економічне регулювання (торгівля, інвестування, AML), більш доречним є «цифровий актив». Якщо мета – цивільно-правове регулювання (володіння, користування, захист прав), то «цифрова річ» краще відповідає системі речового права.

При застосуванні режиму речового права до цифрових речей/цифрових активів, то варто підкреслити, що цей режим поширюється лише на цифрові об'єкти, які мають майнову природу та відповідають ознакам юридичної речі у класичному розумінні (наприклад, криптоактиви, NFT, токенизовані цифрові ресурси). Щодо них можливо володіння, користування та розпорядження. Водночас такі об'єкти як облікові записи у соціальних мережах, ігрові акаунти або хмарні сервіси не відповідають традиційній моделі «речі», а отже, їхнє юридичне визначення як об'єктів власності є дискусійним. У таких випадках можна застосувати право вимоги до адміністратора

цифрової платформи щодо забезпечення доступу та використання облікового запису в межах договору публічної оферти або іншого зобов'язання. Крім того, облікові записи у соціальних мережах можуть бути частиною бренду юридичної особи або визначатися як віртуальна особистість певної особи, що може належати до автономії фізичної особи як елемента права – права бути людиною.

Окремою проблемою захисту права власності у цифровому середовищі є визначення суб'єктного складу цих відносин. У відносинах щодо цифрової речі (цифрового активу) приймає участь принаймні такі суб'єкти: володілець/власник безпосереднього цифрового об'єкта (користувач) та володілець відповідної цифрової платформи/цифрового середовища/метавсвіту. Такий учасник як володілець цифрової платформи (провайдер, власник інфраструктури) контролює технічний доступ, встановлює управління, правила користування, може тимчасово/повністю обмежити доступ до цифрового об'єкта, що розташований на його носіях. Слід зауважити, що цей суб'єкт наділений владними або регламентними повноваженнями, зокрема реалізує імперативний метод побудови правовідносин із користувачем – володільцем цифрової речі. Володілець цифрової платформи може залучати штучний інтелект для модерації контенту, автоматичного моніторингу дій користувачів, виявлення порушень правил або ризиків, що може мати юридичні наслідки для володільців цифрових активів. При цьому, штучний інтелект є лише інструментом. Водночас він може здійснювати певні дії автоматично поза контролем людини. Отже, при виникненні ситуацій щодо захисту права власності у цифровому середовищі обов'язково слід звертати увагу на суб'єктний склад відносин. Виявити цей склад можливо при визначенні яким чином користувач отримав доступ до цифрового активу. Це може бути договір з публічною офертою щодо користування цифрової платформи та/або окремого цифрового активу, *terms of use* («умови користування»), ліцензії тощо.

При визначенні захисту права власності на цифрові речі/цифрові активи слід розмежовувати повноваження учасників. У власника/володільця цифрової речі/цифрового активу (користувача цифрової платформи) виникає право володіння на підставі відповідного правочину, зокрема купівлі, спадкування, створення або токенизації. Він має право володіння (зокрема контроль), користування та розпорядження активом (включаючи управління), але в межах цифрового простору (фактичним існуванням цифрового об'єкта) та правил відповідного цифрового середовища. Здійснення цих суб'єктивних прав можливо лише при наявності права доступу до відповідного

цифрового активу. До повноважень володільця цифрової платформи належать надання або обмеження доступу до інфраструктури (сервер, акаунт, інтерфейс), тобто він надає право користування на умовах, які і визначає. Тому, убачається можливим запропонувати розглядати право доступу як умову здійснення суб'єктивного права щодо цифрових об'єктів. Саме по собі право доступу не забезпечує повного юридичного контролю над об'єктом, а лише створює можливість взаємодії з ним в межах, встановлених володільцем цифрової платформи.

Враховуючи наведене варто підкреслити, що право власності у цифровому середовищі потребує певного переосмислення. Це загальна тенденція цієї інституції. Так І.В. Спасибо-Фатєєва наголошує про необхідність переосмислення права власності та його реформування, що потребує на доктринальному рівні: визначитися із сутністю права власності; принципово інакше поставитися до тріади правомочностей власника; засновувати законодавчі та доктринальні підходи на економічному аналізі права [7, с. 26].

При визначенні особливостей захисту права власності у цифровому середовищі слід звертати увагу на встановлення структури права власності, що визначається Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [5]. Такий підхід є виправданим, оскільки цифрове середовище може використовуватись як інструмент для легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. Цей аспект варто враховувати при визначенні захисту права власності у цифровому просторі. Тому, інститут права власності в цифровому середовищі не може розглядатися виключно з позицій приватного права, у ньому має прояв симбіоз приватного та публічного права. Можна висунути гіпотезу, що інститут прав власності може мати рівні застосування щодо об'єктів матеріального світу, нематеріальних благ, зокрема у цифровому середовищі.

Посилання:

1. Мічурін О.Є. Щодо дискусії про право власності на цифрову річ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2024. Вип. 38. С. 116-123. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-12>.

2. Булеца С.Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. Науковий вісник Ужгородського Національного Уні-

верситету. Серія ПРАВО. 2022. Вип. 72: ч. 1. С. 126-133. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.21>.

3. Зозуляк О.І., Максимів Л.М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи регулювання. Право і суспільство. 2024. № 6. С. 40-47. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.7>.

4. Майданик Р.А. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність. Цивілістична платформа. 2025. №1 (4). С. 19-59. <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-19-59>.

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

7. Спасибо-Фатєєва І.В. Погляди на підстави переосмислення доктрини права власності. Право України. 2021. № 5. С. 13-28. DOI: 10.33498/ЮСУ-2021-05-013.

ГОНЧАРЕНКО Олена Миколаївна

доктор юридичних наук, доцент
провідний науковий співробітник
відділу правової взаємодії бізнесу та держави
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
Київ, Україна

**УЗГОДЖЕНІСТЬ ТА СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА
ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Правовий режим воєнного стану є стресовим викликом та випробуванням і для українського законодавства. У цих умовах залишається актуальним питання забезпечення узгодженості та стабільності законодавства з метою зрозумілого та простого його застосування на практиці. Тому, до нових питань, відносин, які потребують швидкого реагування законодавця та відповідного регулювання щодо питань захисту права власності, окрім створення нових механізмів, слід застосовувати терміни, поняття, зміст, які уже були напрацьовані протягом новітнього періоду незалежності України. Водночас, професійна термінологія, структура тих чи інших ринкових процесів, особливості контролю органами державної влади вказують на складність побудови архітектури проекту та на передбачувану наявність винятків та застережень [1, 325].

Найважливішою особливістю системності законодавства є те, що ця властивість законодавства передбачає не тільки упорядкованість нормативно-правових актів та їх складових, а, в першу чергу, цілісність правового регулювання тих чи інших суспільних відносин [2, с. 50]. Тому із прийняттям нового законодавства питання захисту права власності мають насамперед відповідати цілісній концепції, що закріплена у Конституції України та набула подальшого розвитку у галузевому законодавстві.

Часто суб'єкти права законодавчої ініціативи не дотримуються простих техніко-юридичних особливостей: при внесенні змін до одного закону, потрібно вносити зміни до низки інших та забезпечувати належний механізм реалізації. Наприклад, з приводу термінологічних неузгодженостей показовою є ст. 191 Цивільного кодексу України, у якій йдеться про підприємство як єдиний майновий комплекс. Водночас у Кодексі України про надра, законах України «Про заставу», «Про правовий режим майна, що забезпечує діяльність,

Верховної Ради України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», «Про оренду землі», «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та багатьох інших законах та підзаконних нормативних актах вживається термін «цілісний майновий комплекс», тому з метою застосування єдиної термінологічної конструкції «підприємство як єдиний майновий комплекс» було подано низку проектів, які потребують розгляду та прийняття. Цей здавалося би простий технічний прийом є найбільш залишеним без уваги, що у подальшому призводить до того, що прийнятий закон буде декларативним, тобто таким, що не може бути виконаним.

Складнощі та виклики війни обумовлюють необхідність вжиття додаткових заходів для збалансування національного законодавства задля захисту прав людини та збереження нормального функціонування основних інститутів публічної влади [3, с. 88]. І в цьому випадку складно забезпечити системність законодавства, з огляду на швидкість внесення змін. Конституційний Суд України зазначає, що кожна особа влаштовує своє життя з усвідомленням того, що правове регулювання вимагає стабільності й органи державної влади не можуть свавільно вносити зміни, які порушують засадничі принципи права (абзаци шостий, сьомий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини) [4]. Водночас стан війни є такою обставиною, за якої важко забезпечити стабільність законодавства, яке потребує кардинально інших правових розробок, які за мирного часу не зустрічаються.

Системність законодавства щодо захисту права власності – це основа, на якій уже прийнята низка законів України, що передбачають зокрема питання компенсації постраждалим громадянам України або ж створення механізму націоналізації майна держави-агресора, її резидентів. Зокрема, у Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» передбачено види компенсації за пошкоджений/знищений об'єкт нерухомого майна, однак визначення цього поняття не надається. Такого визначення не містить і Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), що є упушенням законодавства. ЦК України визначаючи загальні положення про відшкодування шкоди, відносить до способів захисту

цивільних прав та інтересів відшкодування шкоди та передбачає можливість відшкодування шкоди особою. Однак ЦК України стосовно відшкодування майнової шкоди не використовує поняття «компенсація» та не містить його дефініції чи ознак [5]. Водночас це поняття вживається, зокрема у Законі України «Про авторське право і суміжні права», який був прийнятий під час дії воєнного стану та низці інших законів: «Про оборонні закупівлі», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Зокрема, у п. 6 ч.1 ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» компенсація – сума грошових коштів, що підлягає виплаті у випадках, передбачених цим Законом або договором, стороною якого є резидент Дія Сіті. У ч. ч. 2, 3 ст. 25 цього закону зазначається, що «До компенсації не застосовуються положення Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України про неустойку, збитки та санкції. Розмір компенсації, умови її застосування та порядок виплати визначаються договором. Погодження в договорі розміру компенсації не позбавляє кредитора права вимагати відшкодування завданих збитків, якщо інше не передбачено таким договором». Тому з метою забезпечення системності законодавства відповідних змін потребує ЦК України: визначення поняття, змісту та видів компенсації.

Конституцією України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тому і прийняття законів, що створюють підвалини та механізм захисту права власності постраждалих громадян є важливою гарантією забезпечення прав людини. Держава створила компенсаційний механізм, реалізувавши при цьому низку функцій держави.

В умовах воєнного стану актуальними питаннями є внесення змін до законів України з регулювання правового режиму військового майна. Зокрема, прийнято зміни до законів України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», «Про Службу безпеки України» з приводу списання і постановки на облік військового майна.

У період воєнного стану до законів також вносяться заборони щодо отримання у власність майно та активи особам окремих категорій: фізичним особам, які мають громадянство держави, що здійснює збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України», або місцем постій-

ного проживання (перебування, реєстрації) якої є держава-агресор; юридичним особам, створеним та зареєстрованим відповідно до законодавства держави-агресора; особам, до яких застосовані спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції» тощо.

Однак поряд з вкрай необхідними проектами в умовах воєнного стану та забезпечення обороноздатності, подаються і такі, які мають явно лобіський відтінок щодо пріоритетного забезпечення прав окремих верств, які десистематизують законодавство. Зокрема, до тих можна віднести Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-IX від 09.01.2025 та Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» № 4292-IX від 12.03.2025.

Бережливе, поважне ставлення до законодавства має панувати у всіх, хто дотичний до розробки та прийняття законодавства. Саме через системність законодавства, яка вказує на причинно-наслідковий зв'язок між прийнятою нормою та її убудованістю в архітектуру законодавства, викристалізовується верховенство права. Саме вимір якості законодавства через його системність допомагає відразу оцінити якість прийнятої норми, не чекаючи впровадження.

Законопроектна активність щодо захисту права власності значно зросла в умовах воєнного стану, що обумовлено як нагальними викликами національної безпеки так і створенням компенсаційних механізмів для постраждалих громадян. Пріоритетними стали питання удосконалення механізму управління військовим майном, націоналізації майна держави-агресора, її резидентів, захисту майнових прав, ефективності санкційного провадження. Водночас низка законодавчих ініціатив та прийнятих законів демонструють лобістські впливи з регулювання права власності, що призвело до порушення принципу системності та узгодженості законодавства України, а деякі з них можуть бути визнані неконституційними через зрушення гарантій права власності та порушення рівності суб'єктів перед законом.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко О. М. (2023). Якість законопроектів у сфері господарювання: євроінтеграційний вектор. Електронне наукове

видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 6. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/56.pdf>.

2. Риндюк, В. І. (2022). Системність як властивість змісту законодавства. Київський часопис права. № 1. URL: <https://doi.org/10.32782/kij/2022.1.7> с. 50

3. Венгер В. М. (2023). Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. Право України. № 1. URL: <https://doi.org/10.33498/loou-2023-01-076>.

4. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України(конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5179-vymogy-do-zakonu-naslidky-yih-nedotrymannya>.

5. Зауваження до проекту Закону України про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача. URL: <lob:https://itd.rada.gov.ua/37311bde-b80d-4130-b6bd-2c9fc038b791> (дата звернення: 12.05 2025).

ПРИМАК Володимир Дмитрович,
доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
Київ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ВЛАСНИКА ПРИ ЗАПЕРЕЧЕННІ НИМ ФАКТУ ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА

У правовій науці та судовій практиці тривалий час дискусійним залишається питання про розмежування недійсних і неукладених (тобто щодо самого факту вчинення яких існує спір) правочинів та визначення правових наслідків, відповідно, або цілком певного юридичного факту вчинення нікчемного чи оспорюваного правочину, або встановлення судом дійсного правового становища сторони спору, яка стверджує про відсутність у неї та іншої сторони взаємних прав і обов'язків з нібито вчиненого (за твердженням відповідача) правочину – причому саме в силу того, що такий юридичний факт насправді не відбувся.

Особливої актуальності предмет означеної дискусії набуває у світлі визначення належного і ефективного способу захисту суб'єктивних прав дійсного власника нерухомого майна, право власності на яке було зареєстроване за іншим суб'єктом у порядку, передбаченому Законом України від 01.07.2004 № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Адже тут постає очевидна проблема вибору між: а) традиційним (визнання правочину недійсним) та «нетрадиційним» («визнання правочину неукладеним») способами захисту. Втім, з точки зору заінтересованої сторони обидва зазначені способи захисту однаково спрямовані на позитивне заперечення наявності у відповідача права, яке б могло впливати чи то з дійсного, чи то з суто гіпотетичного юридичного факту; б) усуненням протиправних наслідків, пов'язаних з вчиненням реєстраційних дій на користь особи, яка не набула належного правового титулу на фактично зареєстроване за нею речове право.

Водночас забезпечити відновлення правового становища уповноваженого суб'єкта за відсутності фактично вчиненого між ним і незаконним володільцем правочину можна завдяки застосуванню як віндикаційного, так і кондикційного (якщо й надалі допускати його

застосування щодо індивідуально визначених речей) позовів, а також через пряме звернення до загальної норми п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України про відновлення становища, яке існувало до порушення. Якщо ж правочин з приводу відчуження нерухомості таки було вчинено, у зв'язку з його недійсністю має бути застосована реституція (ч. 1 ст. 216 ЦК України у її родовому зв'язку з тим самим п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України), яка реалізується шляхом вчинення необхідних реєстраційних дій на підставі рішення суду за позовом про визнання оспорюваного правочину недійсним та застосування правових наслідків його недійсності, або за позовом про застосування правових наслідків нікчемного правочину.

Нарешті, паралельно з судовою формою юрисдикційного захисту, можливим є й захист адміністративний, в межах якого здійснюється скасування державної реєстрації відповідного речового права за незаконним володільцем та відновлення такої реєстрації за дійсним власником у спеціальній адміністративній процедурі розгляду скарг Мін'юстом та його територіальними органами на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації. Такий захист все частіше кваліфікується Верховним Судом як посесорний (див., наприклад, постанову Касаційного господарського Суду в складі Верховного Суду від 18.02.2025 у справі № 910/16244/23). Водночас у постанові Касаційного господарського Суду в складі Верховного Суду від 17.04.2024 у справі № 640/14353/1 стверджується про посесорний (що нібито передбачає розгляд справи судом без встановлення прав позивача чи інших осіб на нерухоме майно) характер позову до Мін'юсту у разі незаконного скасування (анулювання) ним рішення про державну реєстрацію речового права.

Однак зазначений підхід прямо суперечить ч. 1 ст. 2 ГПК України, згідно з якою господарський суд при вирішенні спорів повинен мати на меті ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Тому судовий розгляд будь-якої справи неодмінно охоплює також і питання встановлення наявності суб'єктивного права та правової підстави його виникнення, або ж наявності законного інтересу. Тож у цьому розумінні будь-який позов імпліцитно включає у свою структуру й складову загального позову про визнання, нехтувати якою суд не вправі незалежно від змісту позовних вимог.

Розв'язання проблеми вибору між окресленими способами захисту, з одного боку, ускладнює тривала відсутність чіткого розмежування у постановках Верховного Суду понять належного та ефек-

тивного способів захисту, а з іншого – дещо полегшує запроваджену у вітчизняній судовій практиці так звану концепцію «книжного володіння» зі спростовною презумпцією правомірності зареєстрованого володіння (див., наприклад, постанови Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц та від 20.06.2023 у справі № 362/2707/19). Річ у тім, що з цієї презумпції природно випливає вирішення дилеми уявної тотожності функціонального потенціалу віндикаційного та кондикційного позовів саме на користь витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння – щоправда, з цілком штучним складником інтердиктного «введення у володіння».

Складнішим виглядає вирішення питання про допустимість самої постановки питання про визнання правочину неукладеним або підміни вимоги про встановлення дійсного правового становища заінтересованого суб'єкта визнанням недійсним неукладеного (зокрема фальсифікованого) правочину. Проте, на нашу думку, відкидання самої можливості вимагати визнання договору неукладеним по суті означає подвійне заперечення – до того ж всупереч приписам норм позитивного права (абзац 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України, ч. 2 ст. 5 ЦПК України, ч. 2 ст. 5 ГПК України) – можливостей: а) захисту не тільки формалізованого суб'єктивного цивільного права, а й законного інтересу учасника цивільних відносин; б) застосування ефективних способів захисту, прямо не передбачених ані законом, ані договором.

Примітно, що наявне у абзаці 8 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» відкидання правомірності вимог про визнання правочину (договору) неукладеним на час прийняття згаданої постанови ґрунтувалось на нині кардинально змінених нормах матеріального і процесуального права, оскільки йшлося про відсутність саме прямої згадки у законі про відповідний спосіб захисту цивільних прав та інтересів.

Що ж стосується пропозиції визнавати неукладені (серед іншого й фальсифіковані) правочини недійсними, то у цьому плані і сьогодні залишається переконливою закріплена в абзаці 1 п. 8 вищезгаданої постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 правова позиція, згідно з якою допускається визнання недійсними лише вчинених правочинів. Такий підхід цілком узгоджується з логікою системного тлумачення норм статей 203 і 215 ЦК України, яке передбачає перевірку на відповідність умовам дійсності правочину винятково фактично здійсненого волевиявлення учасника цивільних

відносин. Тому за відсутності такого волевиявлення зникає і пред-мет для законодавчої (нікчемний правочин) або судової (оспорю-ваний правочин) кваліфікації волевиявлення сторін недійсного пра-вочину.

Крім того, заперечення права на визнання правочину неукладе-ним суперечить і, на жаль, не сприйнятому судовою практикою в достатньо широкому контексті твердженню про те, що «визнання права у позитивному значенні (визнання існуючого права) та у нега-тивному значенні (визнання відсутності права та відповідного йому обов'язку) є способом захисту інтересу у юридичній визначеності» (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2022 у справі № 462/5368/16-ц).

Адже сам факт проставлення неуповноваженою особою під-пису (або його фальсифікації) замість зазначеної у тексті договору сторони засвідчує неправомірне невизнання її дійсного правового становища, прагнення поставити його під сумнів, оспорити, зумо-вити настання для згаданої сторони правових наслідків, які не впли-вають з її власного волевиявлення. Такі дії є вочевидь неправомірними й підлягають відповідній кваліфікації у мотивувальній частині судового рішення за позовом про визнання. У даному випадку через визнання того, що договір не відбувся, не був укладений, забезпечується за-хист від неправомірного посягання на інтереси позивача (нав'язу-вання йому певних обов'язків, а, ймовірно, і прав) саме як суб'єкта вільного волевиявлення.

На підставі вищевикладеного можна дійти таких висновків.

1. Наявність у позивача законного інтересу щодо заперечення наявності у нього суб'єктивних прав і обов'язків, які мали б впливати з гіпотетичного факту його участі у певних договірних правовідноси-нах, на існуванні яких наполягає відповідач, зумовлює необхідність кваліфікації як ефективного способу захисту зазначеного інтересу саме вимоги про визнання договору неукладеним або таким, що не відбувся. При цьому через констатацію у судовому рішенні від-сутності вищезгаданих прав і обов'язків внаслідок відсутності самого факту укладення договору забезпечується визначеність щодо дійс-ного правового становища позивача та досягається мета запобіган-ня порушенню його права на здійснення вільного волевиявлення щодо реалізації належної йому цивільної (господарської) право-суб'єктності власними діями, у своєму інтересі, з дотриманням встановлених нормами чинного законодавства меж здійснення суб'єктивних цивільних прав.

2. Поєднання у завданнях і правовому механізмі функціонуван-

ня державної системи реєстрації прав на нерухоме майно матеріальних цивільно-правових і адміністративно-процедурних елементів, які відображають баланс приватного та публічного інтересу, зумовлює існування альтернативної можливості застосування поряд з вимогою про визнання правочину з приводу розпорядження об'єктом нерухомості недійсним одного з двох однаковою мірою ефективних способів правового захисту порушеного речового права позивача – йдеться або про вимогу щодо скасування державної реєстрації права третьої особи на спірне нерухоме майно, або про вимогу щодо застосування реституції як загального правового наслідку недійсності правочину.

3. У разі визнання (констатації) у судовому рішенні відсутності у позивача прав і обов'язків з фактично неукладеного договору належним і ефективним способом захисту права цього суб'єкта на зареєстроване за відповідачем нерухоме майно буде вимога про витребування цього майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов), оскільки це випливає з: а) відсутності як такого волевиявлення (будь-якого змісту, обсягу і юридичного значення) з приводу розпорядження спірним майном; б) запровадженої у вітчизняній судовій практиці презумпції правомірності зареєстрованого права володіння; в) належності спірної речі до різновиду індивідуально визначених речей. Водночас за відсутності чіткого розмежування у доктрині вітчизняного цивільного права предмету віндикаційного та кондикційного позовів уможливає відкидання так званої концепції «книжкового володіння» могло б спричинити зрівнювання згаданих способів захисту у ефективності правового захисту інтересів суб'єкта, права якого було порушено внаслідок фальсифікації договору (підробки підпису на ньому) про відчуження нерухомого майна.

Перспективними напрямками подальшого дослідження представленої проблематики, серед іншого, слід вважати процесуальні аспекти визначення належних судової юрисдикції та суб'єктного складу учасників судового процесу з приводу заперечення факту укладення договору з метою захисту прав та законних інтересів власника нерухомого майна.

ШТЕФАН Олена Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу питань захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України,
Київ, Україна

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ:
ЗГЕНЕРОВАНА ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ІНФОРМАЦІЯ**

Сучасний розвиток інформаційних технологій став невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. З кожним днем можливості систем штучного інтелекту (далі-ШІ) щодо генерування різноманітної інформації розширюються і використовуються у різноманітних сферах, не виключенням є й сфера авторського права. Водночас, одним із проблемних питань авторського права є захист прав та інтересів авторів творів від вчинення дії, що кваліфікуються як плагіат. Саме тому, набуває актуальності питання: чи можна кваліфікувати згенеровану ШІ інформацію як плагіат.

Як відомо, автором твору може бути виключно фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила, водночас і твір для отримання правової охорони має відповідати певним критеріям – бути оригінальним інтелектуальним творінням автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо; бути вираженим в об'єктивній формі твору (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX [1] (далі – Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX).

Своєю чергою, відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р [2] ШІ визначається як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

Виходячи із визначення ШІ при створенні інформації ШІ може використовувати інформацію, що може мати правовий режим охо-

рони авторським правом, а також він може здійснювати її перетворення.

У свою чергу, згідно із п. 2 ч. 2 ст. 53 Закону України від 01.12.2022 р. № 2811-IX плагіат визначається як опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Наведене нормативне визначення вказує на способи вчинення порушення авторського права, що об'єднуються терміном «плагіат». Відповідно, можна виокремити наступні способи: 1) опублікування твору (частини) у незміненому вигляді, під іменем особи, яка не є автором цього твору; 2) опублікування твору (частини) у видозміненому вигляді, під іменем особи, яка не є автором цього твору; 3) опублікування перекладу іншомовного твору (частини) у незміненому (видозміненому) вигляді, під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Наразі, звертаючись до судової практики слід констатувати, що суди остаточного розуміння дійшли лише щодо першого способу незаконного використання твору розмежувавши плагіат від порушення правил цитування. Так, ще у 2022 р. Верховний суд у справі № 161/15786/16-ц [3] скасовуючи рішення першої та апеляційної інстанцій, дійшов висновку, що було вчинено порушення авторського права – плагіат, оскільки в дисертаційній роботі використувались фрагменти тексту іншого автора без посилань на нього. Саме ця позиція в подальшому отримала свого розвитку й у інших рішеннях суду, за аналогічними спорами. Наприклад, Верховний Суд у постанові від 17 січня 2024 року у справі № 308/7570/18-ц, не лише розмежує ці поняття, а й розуміє плагіат як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [4]. Тобто, судова практика плагіат пов'язує саме із першим способом вчинення порушення авторського права, що відповідно до законодавства може кваліфікуватися як «плагіат».

Щодо вчинення плагіату шляхом перетворення творів або їх перекладу із порушенням прав авторства судова практика ще не сформована. Ці способи, виходячи із їх нормативного формулювання, на практиці можуть являти певну проблему. Оскільки до кінця не зрозуміло, при кваліфікації плагіату, мова буде йти про порушення прав авторства при використанні вже перетворених творів, тобто переробок, адаптацій, аранжувань тощо чи саме про здійснення такого перетворення. Так само, може виникнути

питання й щодо перекладів – порушення прав авторства перекладача на перекладений ним твір, або здійснення самого перекладу без зазначення автора оригінального твору.

Виходячи із визначення ШІ та практики його використання, при генеруванні інформації може відбуватися як пряме запозичення частин творів, що охороняються авторським правом, так і їх перетворення та переклад на іншу мову.

Виходячи із змісту ст. 33 Закону України від 01.12.2022 р. № 2811-IX можна говорити, що твір згенерований ШІ може бути захищений правом особливого роду, *suí generis*, як неоригінальний об'єкт згенерований комп'ютерною програмою. Неоригінальний об'єкт відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Право *suí generis* виникає внаслідок факту генерування твору ШІ і починає діяти з моменту його генерування. Суб'єктом права *suí generis* може бути власник (автор) або ліцензіат (правомірний користувач) комп'ютерної програми (ШІ). Умови належності права *suí generis* також можуть визначатися в договорі. В результаті створення об'єкта ШІ виникають лише особисті майнові права, оскільки особисті немайнові права можуть належати лише фізичній особі.

Відповідно, якщо користувач ШІ буде оприлюднювати згенерований твір під своїм ім'ям, порушуючи право авторства авторів творів, частини яких були включені у такий твір, він може бути визнаний особою, яка вчинила плагіат. Так само, претензії щодо вчинення плагіату можуть бути висунуті і розробнику програми.

В Україні ще не виникало питань про плагіат щодо інформації згенерованої ШІ. Натомість у зарубіжних країнах таке питання виникало. Наприклад, у Франції, також на законодавчому рівні закріплено право *suí generis* (ст. L. 122-5-3 Кодексу інтелектуальної власності) [5]. Реакцією на недодержання умов застосування правил *suí generis* у 2024 р. стало рішення французького Антимонопольного управління про накладення штрафу на компанію Google на 250 мільйонів євро за використання творів, охоронюваних авторським правом у навчанні за стосунку ШІ Bard (пізніше перейменованого на Gemini) та несплаті роялті [6].

Після саміту ШІ, що відбувся в Парижі в лютому 2025 року, група авторів та видавців, представлена трьома профспілками, включаючи Національну видавничу спілку, подали позов проти META до Паризького суду оскільки відбувається несанкціоноване та безоплатне використання сотень французьких текстів, захищених авторським

правом, для навчання моделі ШІ ІАГ, а також із-за того, що створений ІАГ твір підпадає під ознаки похідного твору, що містить частини охоронюваних творів [7]. Наразі рішення суду ще не має, проте воно зможе набути статусу світового прецеденту при захисті прав авторства.

Посилання:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX.// Відомості Верховної Ради. 2023. № 57. Ст.166.
2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 р. у справі № 161/15786/16-ц. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104443534&red=100003cbd2e1223eafba52482e524b81a32d8&d=5> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2024 року у справі № 308/7570/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117473137> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Code de la propriété intellectuelle. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414/2025-04-15 (дата звернення: 15.05.2025).
6. Droits voisins: Google renonce à une expérimentation controversée en France. URL: <https://www.usine-digitale.fr/editorial/droits-voisins-google-renonce-a-une-experimentation-controversee-en-france.N2222356> (дата звернення: 15.05.2025).
7. Maître Guillaume Le Lu. Qu'est-ce que l'IA générative? URL: <https://alliancesolidaire.org/2025/04/09/les-droits-de-propriete-intellectuelle-lies-aux-oeuvres-geneeres-par-lia/> (дата звернення: 15.05.2025).

БУТИРСЬКИЙ Андрій Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
суддя Господарського суду Чернівецької області
Чернівці, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ КРЕДИТОРІВ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Процедура банкрутства традиційно розглядалась як один із засобів задоволення вимог кредиторів. Проте історично застосування судових процедур банкрутства до неплатоспроможного боржника в Україні пройшло два етапи, а саме: до прийняття Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) процедура банкрутства носила акцесорний характер, тобто була додатком до процедури виконавчого характеру; із прийняттям КУзПБ процедура банкрутства стала альтернативою виконавчому провадженню, але її застосування має певні особливості.

Способів захисту прав кредиторів у справі про банкрутство є досить багато, що зумовлює необхідність їх класифікації. Так, згада-ні способи можна поділити на:

- 1) основні (такі, що застосовуються постійно);
- 2) додаткові (такі, що застосовуються епізодично.).

До першої категорії слід віднести: ініціюванні справи про банкрутство та пред'явлення кредиторських вимог у справі про банкрутство.

У свою чергу, до другої категорії належать: оспорювання правочинів боржника, заборона органам управління боржника вчиняти певні дії, примусове припинення повноважень керівника боржника та виконавчих органів його управління тощо.

Практичне застосування наведених способів захисту прав кредиторів у справі про банкрутство виявило певні недоліки, про які піде мова нижче.

Спір про право. КУзПБ не містить поняття «спір про право», у зв'язку з чим таке визначення залежить від суб'єктивного сприйняття судді. Безумовно, Верховний Суд намагається визначити ознаки спору про право, однак не всі випадки, які трапляються у житті, можливо передбачити. Подекуди достатньо лише самої заяви боржника про те, що він не визнає вимоги ініціюючого кредитора (наприклад, боржник заперечує підпис на видатковій накладній) і тоді суд відмовляє у відкритті провадження у справі про банкрутство.

Пред'явлення вимог кредиторів. Ст. 45 КУзПБ передбачає тридцятиденний строк для пред'явлення кредиторських вимог. Несумлінні

кредитори, які пропустили цей строк, вдаються до різних хитрощів для введення в оману суду. Так, бувають випадки, коли заява кредитора надходить через місяць, а то і через два, після проведення попереднього засідання, заява із кредиторськими вимогами направляється до суду звичайним листом (поштовий штампель свідчить про вчасне направлення заяви), без доказів направлення учасникам справи такої заяви, без сплати судового збору. Суд у такому випадку залишає заяву без руху, а несумлінний кредитор сплачує судовий збір та направляє заяву іншим учасникам справи. Адже довести факт недобросовісності такого кредитора у такому випадку практично неможливо.

Закриття провадження. Згідно з ч. 7 ст. 41 КУзПБ боржнику, в силу прямої вказівки кодексу, надано право задовольнити вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів, крім неустойки (штрафу, пені). Так, цікавим є наступний приклад із судової практики.

До реєстру вимог кредиторів ТОВ «П.» у справі № 902/1169/21 включено: ГУ ДПС у Вінницькій області – 569392,93 грн. основного платежу – третя черга задоволення вимог кредиторів; 16863,78 грн. основного платежу – третя черга задоволення вимог кредиторів; 1000,00 грн. штрафних санкцій – шоста черга задоволення вимог кредиторів; 65 993 127,04 грн. пені – шоста черга задоволення вимог кредиторів; 22700,00 грн. – судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство – перша черга задоволення вимог кредиторів; 4962,00 грн. – витрат на сплату судового збору – перша черга задоволення вимог кредиторів. Зобов'язано арбітражного керуючого Б. та комітет кредиторів надати суду пропозиції щодо подальших судових процедур у справі №902/1169/21.

Враховуючи те, що господарськими судами попередніх інстанцій встановлено, що боржник задовольнив вимоги ГУ ДПС у Вінницькій області відповідно до реєстру кредиторів, крім неустойки (штрафу, пені), Верховний Суд погодився з висновком апеляційного господарського суду про наявність правових підстав для закриття провадження у справі, з урахуванням вимог ч. 7 ст. 41 КУзПБ.

Щодо клопотання скражника про передачу вказаної справи на розгляд Великої Палати, то за оцінкою Верховного Суду, заявлене скаржником клопотання не містило належного обґрунтування того, що справа містить виключну правову проблему за кількісним та якісним критерієм, зокрема скаржник не посилався на практику судів у конкретних справах для підтвердження існування різних відмінних позицій застосування зазначених норм права, на неправильне за-

стосування яких він посилається у касаційній скарзі, а його міркування ґрунтувалися лише на припущенні (постанова Верховного Суду від 08 червня 2023 року) [1].

Процесуальні особливості розгляду справ. Суддя, встановивши, після відкриття провадження у справі, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 162, 164, 172 цього Кодексу, постановляє ухвалу не пізніше наступного дня, в якій зазначаються підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня вручення позивачу ухвали (частина одинадцята статті 176 Господарського процесуального кодексу України). Практичне застосування вказаних положень процесуального закону на практиці показало можливість залишення позовної заяви без руху не лише до відкриття провадження у справі, але і після такого. Наразі на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду передано справу № 910/9920/24 (ухвала про передачу від 08 квітня 2025 року): «задня недопущення можливостей довільного трактування норми частини одинадцятої статті 176 ГПК України наразі очевидною є необхідність формування єдиної правозастосовчої практики стосовно її застосування, зокрема у випадках, коли до відкриття провадження у справі і після такого відкриття суд указував на наявність різних недоліків позовної заяви, тоді як обставини, що стали підставою для залишення позову без руху до відкриття провадження у справі, не змінилися» [2].

У зв'язку з наведеним постає питання – чи можна застосувати дану конструкцію для справи про банкрутство? Адже часто може на практиці виникати ситуація, коли вже після прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство суд встановлює наявність

Таким чином, захист прав кредиторів зазнав суттєвих змін із прийняттям КУзПБ, проте його практичне застосування виявило низку проблем, пов'язаних із недосконалістю правового регулювання та неоднаковою судовою практикою. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та уніфікації судової практики з метою забезпечення ефективного захисту інтересів кредиторів через застосування процедур банкрутства до неплатоспроможного боржника.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Каса-

ційного господарського суду від 08 червня 2023 року у справі № 902/1169/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/111552066> (дата звернення: 12.05.2025).

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 квітня 2025 року у справі № 910/9920/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/126534617> (дата звернення: 12.05.2025).

ГРАБОВАН Лілія Іванівна,

кандидат юридичних наук,

суддя Господарського суду Одеської області,

Одеса, Україна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПОВЕРНЕННЯ МАЙНА БОРЖНИКА У КОНКУРСНУ (ЛІКВІДАЦІЙНУ) МАСУ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Питання захисту права власності набувають великого значення у справах про банкрутство, особливо в ліквідаційній процедурі. Основною метою конкурсного провадження є задоволення вимог кредиторів за рахунок реалізації майна боржника (справедливий розподіл конкурсної маси боржника).

Боржник з моменту відкриття справи про банкрутство знаходиться в особливому правовому режимі, що зумовлено метою провадження.

У процедурі ліквідації банкрута арбітражний керуючий ліквідатор, якого призначає суд у межах повноважень, визначених ст. 61 КУзПБ приймає у своє відання майно боржника, забезпечує його збереження; виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута; проводить інвентаризацію та визначає початкову вартість майна банкрута; аналізує фінансовий стан банкрута, складає висновок про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство за результатом його проведення; виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута; формує ліквідаційну масу; подає до суду заяви про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника; вживає заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб.

Під час здійснення своїх повноважень ліквідатор, кредитор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Повернення майна боржника у межах справи про банкрутство є одним із дієвих правових засобів, які можуть бути використані для належного забезпечення розрахунків з кредиторами. Іноді повернення майна у ліквідаційну масу боржника є єдиною можливістю задовольнити частково або повністю вимоги кредиторів.

Отже, після того, як ліквідатор виявив всі активи, провів інвентаризацію, проаналізував первинні бухгалтерські та фінансові документи, дані від реєстраційних органів доходить висновків про те, чи є випадки відчуження майна банкрута до відкриття провадження у справі про банкрутство чи після цього, чи не знаходиться майно банкрута у третіх осіб і вирішує які слід вжити заходи щодо його повернення.

Так, застосовуються наступні механізми: визнання недійсними угод боржника (ЦК України, ст. 42 КУзПБ); віндикаційні позови (ст. 387 ЦК України); негативні позови (ст. 391 ЦК України).

Позови про визнання недійсними угод боржника можуть подаватись і розпорядником майна і кредиторами. Для ліквідатора важливо визначити чи є майно, яке вибуло з володіння банкрута, яким чином, на яких підставах і відповідно приймати рішення щодо підстав позову щодо його повернення. Крім складних правових питань, виникають і організаційні.

Враховуючи те, що ліквідатор призначається судом для організації проведення процедури ліквідації, задоволення вимог кредиторів, ці питання слід обговорювати та узгоджувати із кредиторами (представницькими органами кредиторів), до того ж слід вирішити організаційні питання щодо формування фонду витрат та допомоги кредиторами у сплаті судового збору, який може сягати значних сум.

При визнанні недійсними договорів та застосуванні реституції, постає питання повернення коштів отриманих боржником внаслідок відчуження майна. Попередня редакція Закону передбачала звернення таких осіб із заявами про грошові вимоги до боржника. Теоретично така можливість є і зараз, однак, зрозуміло, що шанси отримати кошти малі.

Важливим є те, що всі ці позови розглядаються в межах справи про банкрутство. Так реалізуються принцип судового контролю та принцип концентрації майнових спорів за участю боржника у справах про банкрутство.

Господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (неплатоспроможність), у межах цієї справи вирішує: спори щодо боржника та щодо його майна; всі майнові спори, стороною в яких є боржник; спори з позовними вимогами до боржника; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про відшкодування шкоди та/або збитків, завданих боржнику; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та

службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника, у тому числі спори про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України.

Господарський суд у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, поданою в порядку, визначеному статтею 7 цього Кодексу, може визнати недійсними правочини або спростувати майнові дії, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, якщо вони порушили права боржника або кредиторів, з таких підстав: боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів; боржник оплатив іншій особі або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала вартість майна; боржник узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог.

Правочини, вчинені боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора також з таких підстав: боржник безоплатно здійснив відчуження майна, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог; боржник уклав договір із заінтересованою особою; боржник уклав договір дарування.

У разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених частиною першою або другою статті 42, сторона за таким правочином зобов'язана повернути боржнику майно, яке вона отримала від боржника, а в разі неможливості повернути майно в натурі відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину як зазначено у ч.3 ст. 42 КУзПБ.

Як свідчить практика судів механізми повернення майна у спра-

вах про банкрутство застосовуються не часто і не завжди позови задовольняються або внаслідок недоведеності вимог, або внаслідок обрання неправильного способу захисту, тому важливим для ліквідатора є визначення такого способу у кожному конкретному випадках.

Ключові орієнтири для застосування норм Цивільного кодексу України дає Верховний суд у своїх постановках. Реституція застосовується виключно між сторонами недійсного правочину, обмежена можливістю застосування за суб'єктивним складом – повернення майна за реституційним позовом допустиме лише від сторони недійсного правочину.

Якщо ж остання вже здійснила подальше відчуження спірної речі (майна), то ефективним способом захисту прав її власника залишається віндикація - витребування речі в натурі з чужого незаконного володіння (п. 46.1, 46.3-46.4, 47 постанови Верховного Суду від 26.10.2021 у справі №911/2581/14 (911/2410/20) [1].

Віндикаційний позов (ст. 387 ЦК) - вимога про витребування власником свого майна із чужого незаконного володіння. Мета позову – повернення об'єкта права власності у володіння власника. Ознаки: подається власником або титульним володільцем; стосовно індивідуально визначених речей; зміст позову становить вимога про повернення речі; річ перебуває у володінні іншої особи (відповідача); річ знаходиться у чужому володінні незаконно. Об'єкт віндикаційного позову – індивідуально-визначене майно, що існує в натурі станом на час звернення з позовом.

Володінням рухомим і нерухомим майном. Для володіння рухомим майном важливо встановити факт фізичного утримання речі. Володіння нерухомим майном може бути підтверджене фактом державної реєстрації права власності на це майно у встановленому законом порядку (пункт 43 постанови ВП ВС від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц) [2].

Принцип реєстраційного підтвердження володіння. Метою віндикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. У випадку позбавлення власника володіння нерухомим майном означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно (принцип реєстраційного підтвердження володіння нерухомістю) (пункт 114 постанови ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16) [3].

Визначення належного способу захисту. Якщо позивач вважає, що його право порушене тим, що право власності зареєстроване

за відповідачем, то належним способом захисту може бути позов про витребування нерухомого майна, оскільки його задоволення, тобто рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння, є підставою для внесення відповідного запису до Державного реєстру прав. (постанова ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 199/8324/19) [4].

Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого володіння є підставою для внесення запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем, до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно незалежно від того, чи таке витребування відбувається у порядку віндикації (статті 387-388 ЦК України), чи у порядку, визначеному для повернення майна від особи, яка набула його за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави (статті 1212-1215 ЦК України), чи у порядку примусового виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК України (пункт 38 постанови ВП ВС від 06.07.2022 у справі № 914/2618/16) [5].

Захист порушених прав особи, що вважає себе власником майна, яке було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення віндикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387 та 388 ЦК України.

Таким чином, власник з дотриманням вимог статей 387 і 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача.

Для витребування майна оспорювання рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, ланцюга договорів, інших правочинів щодо спірного майна і документів, що посвідчують відповідне право, визнання права власності на спірне майно не є ефективним способом захисту прав. (пункти 10.7-10.10 постанови ВП ВС від 30.06.2020 у справі № 19/028-10/13) [6].

Щодо застосування пункту 3 частини 1 статті 388 Цивільного Кодексу України при витребуванні майна у добросовісного набувача. Визнання фраздаторного правочину недійсним не є безумовною підставою для витребування відчуженого за ним майна з володіння останнього набувача.

Необхідною передумовою для цього є встановлення обставин щодо недобросовісності саме цього набувача. Водночас недобросовісність наміру (мотиву) дій власника - боржника при укладенні визнаного судом недійсним правочину щодо відчуження майна (як-

що воно відбулось за його бажанням) не може бути достатньою підставою для витребування майна у добросовісного набувача за останнім правочином в порядку статті 388 Цивільного кодексу України. Без встановлення наведених конкретних обставин щодо вчинення правочину з відповідними вадами волі самий лише факт визнання недійсним такого фраздаторного правочину не є достатньою підставою для висновку про вибуття відчуженого за ним майна не з волі власника або особи, якій він передав майно у володіння, в розумінні зазначеної норми цивільного законодавства (Постанова КГС ВС від 22.05. 2024 року у справі №924/408/21 (924/287/23) [7].

Під час розгляду справи за позовною вимогою про застосування належного способу захисту (зокрема у спорі за віндикаційним позовом) відмова в позові з тих мотивів, що державний акт, рішення про державну реєстрацію, відомості чи запис про державну реєстрацію права на майно не визнані недійсними, або що вони не оскаржені, відповідні позовні вимоги не пред'явлені, не допускається (пункт 154 постанови ВП ВС від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц) [8].

Задоволення віндикаційного позову залежить від добросовісності незаконного володіння. Незаконний недобросовісний володілець має повернути річ у будь-якому випадку. Незаконний добросовісний володілець має повернути річ власнику, у разі: якщо набув її безоплатно; якщо набув майно за відплатним договором-має повернути власнику, лише якщо це майно; загублене власником; викрадене у власника; вибуло з володіння власника не з його волі іншим шляхом.

Позов про визнання права власності чи віндикаційний позов є належним способом захисту. Велика Палата Верховного Суду зазначила, що у разі незаконного заволодіння майном власника іншою особою належним способом захисту є віндикаційний позов (стаття 387 ЦК України). Метою віндикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений.

У випадку позбавлення власника володіння нерухомим майном означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно. Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння є таким рішенням і передбачає внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Отже, задоволення вимоги про витребування майна з незаконного володіння особи, за якою воно зареєстроване на праві власності, відповідає речово-правовому характеру віндикаційного

позову та призводить до ефективного захисту прав власника.

При цьому в тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна із чужого незаконного володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК України, є неефективними (пункти 98-102 постанови ВП ВС від 16.02.2021 у справі № 910/2861/18) [9].

Щодо захисту права власності власника майна (негаторний позов) (стаття 391 ЦК) вимога власника, який володіє річчю, про усунення перешкод у здійсненні користування і розпорядження нею; власник, який звертається за захистом, зберігає майно у своєму володінні та вимагає від відповідача припинити протиправні дії щодо свого майна, які не пов'язані із порушенням володіння.

Ознаки: негаторного позову наступні: подається власником або титульним володільцем; стосовно майна, яке знаходиться у власника (володільця); інша особа заважає користуванню або розпорядженню цією річчю; для створення таких перешкод немає правових підстав. Об'єктом негаторного позову може бути рухоме або нерухоме майно, що перебуває у власності та фактичному володінні позивача.

Зміст негаторного позову становлять вимоги власника (титульного володільця) про усунення порушень, не пов'язаних з позбавленням володіння. Негаторний позов може бути заявлений тільки під час існування порушення. Якщо правопорушення припинене, немає підстав для подання цього позову. Власник може вимагати лише відшкодування збитків або застосувати інший спосіб захисту свого права. Негаторний позов може бути заявлений про зобов'язання відповідача утриматися від дій, що можуть перешкодити власнику користуватися майном в майбутньому.

Умовою задоволення негаторного позову є встановлення протиправності дій відповідача.

Захист прав та інтересів позивача надається судом у формі припинення дій, що порушують право, або відновлення становища, яке існувало до порушення права.

Позивач самостійно визначає спосіб, у який він вбачає можливим усунути виявлені порушення.

Якщо негаторний позов визнано обґрунтованим, суд визначає дії, які має вчинити або не вчинювати відповідач для усунення порушень, і строк виконання цих дій. Якщо дії відповідача є правомірними або між сторонами існують договірні відносини негаторний позов задоволенню не підлягає.

Віндикаційний та негаторний позови пред'являються у разі якщо між сторонами спору існують абсолютні (речові) відносини, тобто між позивачем і відповідачем відсутній будь-який договір або недоговірне зобов'язання.

Розмежовуються за критерієм: наявність або відсутність в особи права володіння майном на момент звернення з позовом до суду.

Важливим є питання застосування позовної давності у цих спрах. Так, на вимоги за віндикаційним позовом поширюється загальна позовна давність.

Негаторний позов не підпадає під дію позовної давності: доки продовжується порушення, негаторний позов може бути подано незалежно від моменту виникнення права на нього.

Судова практика свідчить про складність застосування статей ЦК, що регулюють питання захисту права власності.

Слід відмітити, що при розгляді справ цієї категорії суди аналізують не тільки правове регулювання інституту права власності в національному законодавстві.

Важливим є і застосування Конвенції з прав людини і основоположних свобод, статті 1 Протоколу 1 до неї та проведення аналізу наявності легітимної мети при витребуванні спірного майна від добросовісного набувача на користь позивача-боржника у справі про банкрутство; пропорційності легітимної мети втручання у право власності добросовісного набувача.

Серед проблемних питань повернення активів банкрута до ліквідаційної маси можемо відмітити: покладення такого обов'язку на арбітражного керуючого, у якого не завжди є кваліфікація для оформлення таких позовів; відсутність правовстановлюючих документів на майно; вплив строків позовної давності; відсутність коштів для сплати судового збору подачі відповідних заяв до суду; небажання кредиторів формувати фонд для оплати винагороди та витрат арбітражного керуючого та повертати активи; тривалий судовий розгляд питання повернення майна банкрута в різних судових інстанціях, що нівелює мету такого повернення внаслідок знецінення майна.

Отже, механізми повернення майна в ліквідаційну масу визначені загальними нормами ЦК та використовуються з врахуванням статусу боржника за КУЗПБ, потребують подальшого вивчення та розробки задля ефективного використання та захисту прав сторін.

Посилання:

1. Постанова Верховного Суду від 26.10.2021 у справі №911/

2581/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101027586> (дата звернення: 20.05.2025).

2. Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № 653/1096/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296538> (дата звернення: 20.05.2025).

3. Постанова ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015> (дата звернення: 20.05.2025).

4. Постанова ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 199/8324/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624089> (дата звернення: 20.05.2025).

5. Постанова ВП ВС від 06.07.2022 у справі № 914/2618/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190861> (дата звернення: 20.05.2025).

6. Постанова ВП ВС від 30.06.2020 у справі № 19/028-10/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458901> (дата звернення: 20.05.2025).

7. Постанова КГС ВС від 22.05.2024 у справі № 924/408/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119840740> (дата звернення: 20.05.2025).

8. Постанова ВП ВС від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985> (дата звернення: 20.05.2025).

9. Постанова ВП ВС від 16.02.2021 у справі № 910/2861/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439658> (дата звернення: 20.05.2025).

ГЕВКО Володимир Львович,

доктор філософії у галузі права,
суддя, голова Господарського суду Тернопільської області,
викладач Національної школи суддів України,
викладач кафедри правознавства
Міжрегіональної Академії управління персоналом,
Тернопіль, Україна

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЧАСТКУ У ТОВАРИСТВІ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

"Право створено на користь людству"
lex creata est ad utilitatem hominum (лат. присл.)

З правової точки зору ефективний захист свого права є бажаним для кожної особи. Це бажання є проявом правомірного (легітимного) очікування, що виникає у тому випадку, коли внаслідок заяв чи обіцянок від імені органу публічної влади, або внаслідок усталеної практики в особи сформувався розумне сподівання, що стосовно до неї орган публічної влади буде діяти саме так, а не інакше.

Першим з чого розпочинає особа, права якої порушено, які не визнаються або оспорується, це пошук форми захисту – неюрисдикційної чи юрисдикційної. У свою чергу, у юрисдикційній превалює саме судовий захист. Звідси постає питання: до суду якої спеціалізації слід звернутись з позовом, що є вкрай важливим для своєчасного, швидкого, якісного захисту права, у тому числі права власності на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Визначення підвідомчості спорів про право власності та їх складової – спорів із правочинів щодо часток, – завжди було дискусійним, як у науці так і на практиці. Існує думка, що вказані спори не є корпоративними, а скоріше зобов'язальними, що вони пов'язані з обігом частки, і тому, як і інші спори щодо правочинів вони повинні розглядатися або загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін. За іншою позицією – спори про право власності на частку та з правочинів щодо частки є тісно наближеними до корпоративних, а тому повинні розглядатися тими судами, які розглядають корпоративні спори – господарськими судами. Існує і підхід, що дані спори слід розглядати як корпоративні.

Здавалося, що практичну крапку у цьому питанні мали поставити законодавчі зміни до процесуальних кодексів 2017 року, метою яких було чітко розмежування юрисдикції спорів між судами, проте, дискусія триває і досі, і з "міграцією норм" у 2023, якими визначались поняття і види корпоративних прав і правовідносин з ГК України в ЦК України питання про юрисдикцію лише поглибилось.

У даний час частина 1 статті 20 ГПК України чітко визначає, що до юрисдикції господарських судів віднесено розгляд справ у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах (пункт 4 ч. 1 ст. 20)¹.

Проте, судді, в окремих випадках трактують по-різному дану норму, як і правовідносини, що виникають між сторонами.

Склалась поширена у більшості випадків правова позиція за якою **справи в спорах щодо правочинів незалежно від їх суб`єкт-ного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами.**

Такий правовий висновок, зокрема, викладено Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 03.11.2020 у справі №922/88/20².

У наведеному випадку Верховний Суд звертає увагу на пунктом 4 частини першої статті 20 ГПК України до юрисдикції господарських судів віднесено розгляд справ у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах.

Згідно із частиною першою статті 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до статті 113 ЦК України господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства.

---

¹Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

²ВП ВС Постанова від 03.11.2020 у справі №922/88/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217980>

Частиною третьою статті 80 ГК України встановлено, що товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках. Розмір частки учасника товариства у відсотках повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства (частини перша та друга Закону України від 06 лютого 2018 року № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Звідси справи в спорах щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства».

Поряд з цим у Постанові від 11.03.2024 у справі № 910/1221/23 судді апеляційної інстанції приходять до іншого висновку – спір про визнання недійсним правочину щодо відчуження частки у ТОВ - юрисдикція загального суду.

Аналізуючи правовідносини що склались суд зауважує, що як убачається зі змісту позовної заяви, вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки в господарському товаристві обґрунтовані тим, що вказаний договір на думку позивача не міг бути укладений, оскільки відповідач фізична особа не набула належної правосуб'єктності, притаманній продавцеві корпоративних прав через несплату нею частки в статутному капіталі ТОВ.

Відтак колегія апеляційного суду приходять до висновку, що заявлений позов не спрямований на захист корпоративних прав позивача. Адже з огляду на заявлені предмет та підстави позову, а також формулювання прохальної частини позовних вимог в їх сукупності спрямовані до відповідача саме як до боржника у зобов'язальних відносинах, у якого за твердженням позивача право на корпоративні права в ТОВ не виникли та не могли виникнути через

несплату фізичною особою своєї частки в статутному капіталі цього товариства.

Тобто у позивача існує цивільний інтерес до фізичної особи, учасника цивільних правовідносин не як до учасника товариства й не в межах корпоративних правовідносин, тому розгляд цієї справи по суті та висновок суду першої інстанції про те, що вирішення цього спору належить до юрисдикції господарських судів, суд апеляційної інстанції оцінює критично.

Відтак, суд прийшов до висновку, що даний спір підлягає вирішенню не в порядку господарського, а у порядку цивільного судочинства¹.

Проте, Верховний Суд не погодився з такою позицією та у Постанові від **12.02.2025 справа № 910/1221/23 виснував таке.**

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин у їх сукупності. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ.

Згідно із частиною першою статті 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а за частиною першою статті 16 цього Кодексу кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права або інтересу.

За змістом частини першої статті 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Отже, у порядку цивільного судочинства можуть розглядатися будь-які справи, у яких хоча б одна зі сторін, як правило, є фізичною особою, якщо їх вирішення не віднесено до інших видів судочинства, а предметом позову є цивільні права, які є порушеними, оспореними чи невизнаними.

Натомість відповідно до частин першої, другої статті 4 ГПК України право на звернення до господарського суду в установленому цим Кодексом порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді,

---

¹Північний апеляційний господарський суд Постанова від 11.03.2024 у справі № 910/1221/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117909216>

до юрисдикції якого вона віднесена законом. Юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Юрисдикція господарських судів визначена статтею 20 ГПК України, за змістом пункту 4 частини першої якої господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах.

Так, у справі, що переглядається, фізична особа звернулася до суду з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу частки статутного капіталу ТОВ у розмірі 33,33%, укладеного між позивачкою та іншою фізичною особою 20.10.2021, який підтверджує факт відчуження (продажу) відповідачем власних корпоративних прав щодо ТОВ на користь позивачки.

На думку позивачки, спірний Договір не відповідає положенням статті 203 ЦК України, а також приписам Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», адже відповідачка відчужила частку, яка не була нею оплачена, а відтак договір купівлі-продажу має бути визнаний недійсним в судовому порядку.

Отже, колегія суддів відзначає, що у даній справі існує спір, що виник з правочину щодо частки у статутному капіталі ТОВ у розмірі 33,33%. При цьому оскаржуваний договір не є правочином у сімейних чи спадкових правовідносинах.

Відтак, зважаючи на характер правовідносин у цій справі, ураховуючи правові висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 03.11.2020 у справі №922/88/20, колегія суддів доходить висновку, що позовні вимоги про визнання недійсним правочину щодо купівлі-продажу частки статутного капіталу у товаристві, згідно з пунктом 4 частини першої статті 20 ГПК України мають розглядатися господарським судом¹.

Аналізуючи питання юрисдикції цієї категорії спорів слід пам'ятати історію їх розгляду та причини з яких усі корпоративні та

---

¹КГС ВС Постанова від 12.02.2025 справа № 910/1221/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125139100>

наближені до них спори законодавцем віднесено до підвідомчості господарських судів.

Згадаймо, що до 2007 року корпоративні спори, залежно від суб'єктного складу учасників (сторін) корпоративного спору – фізичні чи юридичні особи, – розглядалися відповідно або загальними, або господарськими судами. Це зумовлювало не лише різну практику застосування законодавства по вирішенні до таких спорів, а й спричиняло так звану «конкуренцію судових рішень», коли, прикладом, щодо одних і тих самих рішень загальних зборів господарського товариства загальними та господарськими судами виносились протилежні рішення¹.

З практики могли мати місце прийняття одночасно рішення суду про неправомірність та про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства, та, навпаки, рішення суду, яке мотивувало, що таке рішення зборів товариства є правомірним та не порушує жодним чином нічиїх прав чи законних інтересів. При цьому обидва рішення суду набирали законної сили, та ними оперувала кожна із сторін конфлікту у власних інтересах, які, зрозуміло, були взаємно протилежні. Такі «взаємовиключні рішення» судів ставили в «патове» становище не лише виконавців цих рішень, але й самі сторони корпоративного спору, зтягуючи їх у «глибокий клінч», з якого їх не міг вивести жодний арбітр.

Постала необхідність у реформуванні процесуального законодавства із розгляду корпоративних спорів.

З метою усунення «конкуренції судових рішень» законодавцем 15 грудня 2006 року Законом № 483-V було внесено зміни у статтю 12 ГПК України та передбачено, що корпоративні спори за участі господарських товариств розглядаються виключно господарськими судами України.

Основною метою вказаних законодавчих змін була концентрація розгляду корпоративних спорів виключно у межах однієї – господарської – юрисдикції².

Треба відзначити, що концентрація корпоративних спорів у межах однієї юрисдикції була оцінена на практиці досить позитивно, і

---

¹ Демченко С.Ф. Деякі проблеми судової практики вирішення корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 94-98.

² Гевко В.Л. Розмежування підвідомчості корпоративних спорів. Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду. *Проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції (24-26 трав. 2011, м. Одеса)*. Вищий господарський суд України; Одеський апеляційний господарський суд; відп. За вип.: А.Й. Осетинський та ін. Одеса: Астропринт, 2011. 596 с.

з часом усі корпоративні спори, а разом з ними і спори, пов'язані з правочинами щодо корпоративних прав, часток паїв, акцій, обігом і обліком прав на цінні папери, а також дотичні – подібні до корпоративних спорів, було поступово віднесено до господарської юрисдикції. Зазначене вище відбувалось або шляхом законодавчих змін (ГПК України у новій редакції від 15.12.2017), або шляхом формування правових висновків у судовій практиці Великою Палатою Верховного Суду та Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду¹.

Підсумовуючи сказане, слід згадати те, з чого ми розпочали це дослідження, а саме, що ефективний захист свого права є бажаним для кожної особи. Вказана ефективність включає в себе і розуміння особою тих чітких критеріїв, за якими слід визначати, який саме суд має юрисдикцію на розгляд тих чи інших спорів. Вказані критерії повинні чітко визначатися законодавцем саме у процесуальних кодексах. Відступи ж від цих законодавчих критеріїв на рівні судової практики є вкрай негативними адже не мають обґрунтованих причин і призводять до правової невизначеності для осіб, які звернулись до суду за захистом.

Крім того, запровадження спеціалізації судів та суддів із розгляду спорів є позитивним явищем в цілому. Адже судді у таких випадках володіють більш ґрунтовними, доскональними знаннями і навичками з розгляду спорів з певної групи правовідносин, звідси, і якість вирішення таких спорів значно вища, ніж це є у суддів, які такої спеціалізації не мають. Запровадження спеціалізації судів і суддів є позитивною як Світовою, так і Європейською практикою. А тому, і Україна у особі свого законодавця та суду повинні це враховувати та запроваджувати високі стандарти відправлення правосуддя, у тому числі чіткі незмінні правила, які б дозволяли особі мати передбачуване розуміння – як ефективно захистити, і у якому суді своє право.

---

¹ Гевко В.А. *Порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів: дис. докт. філософії права*. К. 2023. 275 с.

ПОЛЯКОВ Родіон Борисович,

PhD in Law, молодший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України,

м. Київ, Україна,

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЛІДАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Говорячи про захист права власності як одного з найсакральніших приватних прав, гарантованого положеннями Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], оминати процедуру банкрутства просто неможливо.

Як би парадоксально це не звучало, але, незважаючи на імперативну наявність неплатоспроможності боржника, тобто нестачі майна, саме ця процедура стає його квінтесенцією.

Безумовно, під час процедури неспроможності тією чи іншою мірою «зачіпається» право власності чималого кола осіб.

Перш за все ми говоримо про право власності боржника, який мусить віддати все наявне в нього майно. З іншого боку виступають кредитори, майнові вимоги яких нерідко не погашаються в повному розмірі. Не варто також забувати й про державу, яка прагне отримати за рахунок конкурсної маси погашення затрат на проведення конкурсу, тобто процедури банкрутства...

Утім, на зазначених суб'єктах вплив процедури банкрутства не завершується, вона може вплинути й на майнові права третіх осіб, які не є прямо дотичними до цієї процедури. Її інститути настільки глибоко проникають всередину інших типів правовідносин, що спрогнозувати принаймні приблизне коло осіб, майнові інтереси яких будуть охоплюватись у процедурі банкрутства, не виявляється можливим.

Класичний приклад – інститут визнання недійсними фраздаторних і збиткових правочинів боржника, або ж солідарна чи субсидіарна відповідальність у процедурі банкрутства.

Е. Таллер ще у 1887 році справедливо відзначив: «La faillite est empreinte d'une telle suspicion, elle fait à la bonne foi une place si réduite, que les commerçants

sur le point de tomber croient voir devant eux, inscrite en traits de feu, l'inexorable formule qui décorait la porte de l'enfer du Dante» [2, с. 04] («Неспроможність пройнята такою підозрою, вона залишає так

мало місця для добросовісності, що підприємці на межі краху вважають, що бачать перед собою викарбувану вогняними язиками безпощадну формулу, яка прикрашала ворота Дантового пекла»).

Сфокусуємось саме на проблематиці солідарної відповідальності у процедурі банкрутства. Принаймні таку назву цей інститут конкурсного процесу отримав у вітчизняному колі.

Звичайно, що покладання різного типу відповідальності на третіх осіб, як у цьому випадку – органи управління боржника, за несвоєчасне звернення до суду з метою відкриття провадження у справі про банкрутство – далеко не «ноу-хау».

Зрештою, якщо взяти, наприклад, Англію, то там судова практика встановлює так зване *creditor duty*, тобто кредиторський обов'язок. Лорд Рід у п. 81 рішення Верховного Суду Великої Британії від 5 жовтня 2022 року у справі *BTI 2014 LLC (Appellant) v Sequana SA and others (Respondents)* [2022] UKSC 25 [3] визначив:

«81. Якщо компанія є неплатоспроможною чи на межі неплатоспроможності, але не стикається з неминучою процедурою неспроможності чи реструктуризацією, фідучіарний обов'язок директорів діяти в інтересах компанії має відображати той факт, що як акціонери, так і кредитори зацікавлені у справах компанії. За таких обставин директори повинні враховувати інтереси загалу кредиторів компанії,

а також інтереси загального органу акціонерів і діяти відповідно. Там, де їхні інтереси суперечать, необхідно віднайти баланс. Відповідно до того, що було сказано у справі “Кінсела” ... я вважаю, що можна сказати як загальне правило, що чим гірший стан компанії, тим більше переважатимуть інтереси кредиторів, і тим більшої ваги необхідно надавати їхнім інтересам порівняно з інтересами акціонерів. Це найбільш очевидно, коли процедура неспроможності чи реструктуризації є неминучою, то акціонери, як наслідок, перестають зберігати будь-які цінні інтереси в компанії» [3].

В Україні ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства [4] встановлює обов'язок для органів управління боржника (а до березня 2023 року – для керівника боржника) у місячний строк з моменту настання суспільно загрозливого фінансового стану боржника звернутись до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. Водночас абз. 2 цієї норми передбачає санкцію за порушення зазначених приписів, а саме настання солідарної відповідальності.

На перший погляд доволі просто й зрозуміло, однак, на жаль, таке правове регулювання містить чимало проблемних аспектів.

По-перше, чому ми вжили поняття «загрозливий стан»? Справа в тому, що наш законодавець у ч. 6 ст. 34 використав досить недосконалу юридичну техніку.

З огляду на це органи управління боржника мусять звернутись у місячний строк: «... у разі виникнення неплатоспроможності, зокрема якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами або якщо розмір грошових зобов'язань боржника, строк виконання яких настав, перевищує вартість активів боржника, та в інших випадках, передбачених цим Кодексом» [4]. Тобто встановлено знак рівності між трьома абсолютно різними фінансовими станами боржника, а саме між неплатоспроможністю, загрозою неплатоспроможності та неоплатністю.

Якщо взяти, до прикладу, Німеччину, то в § 15a Insolvenzordnung (далі – Статут неспроможності) [5] міститься подібна до вітчизняної вимога для членів органів управління звернутись до суду із заявою про відкриття провадження у справі про неспроможність. При цьому звернутися такі особи мають у тритижневий період у разі неплатоспроможності та у шеститижневий період у випадку неоплатності.

Як ми чудово розуміємо, загроза неплатоспроможності, неплатоспроможність та неоплатність – це три різні фінансові стани боржника, які виникають у різні часові проміжки. Ураховуючи зазначене, загроза неплатоспроможності виникне однозначно раніше за неплатоспроможність чи неоплатність. А виникнення неплатоспроможності не означитиме настання неоплатності, адже в цей момент ми говоримо саме про нестачу грошових активів.

По-друге, це нівелювання значимості превентивної реструктуризації.

Як убачається з диспозиції ч. 6 ст. 34 КзПБ, органи управління мають звернутись до суду саме із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство.

При цьому жодне положення чинного КзПБ не встановлює можливості уникнення солідарної відповідальності у випадку ініціювання превентивної реструктуризації замість процедури банкрутства.

До прикладу, у Франції із системного аналізу положень ст.ст. L631-4, L640-4 Code de Commerce (далі – Комерційний кодекс Франції) [6] стає зрозуміло, що з моменту припинення платежів (тобто виникнення неплатоспроможності) протягом 45 днів боржник мусить звернутись до суду із заявою про відкриття процедури звичайної санації чи ліквідації, якщо в цей часовий проміжок він не

звернувся до суду із заявою про відкриття процедури примирення (тобто превентивної процедури).

По-третє, і найцікавіше, – суб'єкт звернення. Справді, залишається незрозумілим, що мається на увазі під поняттям «органи управління», адже в самому КзПБ такого визначення не наведено.

У ч. 2 ст. 97 Цивільного кодексу України [7] законодавець визначає, що органами управління є загальні збори та виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом. Тим не менше, постає цілком логічне питання, яким чином можна покласти відповідальність на управлінський орган? Він позбавлений майна, та й загалом не наділений окремою правосуб'єктністю, не варто забувати, що він не є юридичною особою.

Дещо подібну позицію зайняв і КГС ВС у постанові від 4 вересня 2024 року у справі № 908/3236/21 [8], визначивши, що термін «органи управління боржника» в КзПБ не вживається у значенні ЦК України, та зауважив таке: «... оскільки органи управління юридичної особи не є учасниками цивільних відносин, суб'єктами права, вони не можуть нести відповідальність, а при належному тлумаченні частини шостої статті 34 КУзПБ під суб'єктами відповідальності слід розуміти членів органів управління боржника – юридичної особи» [8].

Загалом такий підхід частково відповідатиме англійському праву, де положеннями ст. 74 Insolvency Act 1986 (далі – Акт неспроможності) [9] встановлено обов'язок для учасників товариства внести вклад у випадку його неспроможності.

Однак, якщо в Англії в силу положень ч. 3 ст. 124 Акта неспроможності учасники боржника можуть ініціювати провадження у справі про неспроможність самотійно, то в Україні таким повноваженням вони не наділені.

Отже, ураховуючи зазначене, можна дійти висновку, що в Україні члени органів управління боржника залишаються в заручниках ситуації. У разі виникнення будь-якого загрозливого економічного стану боржника такі особи фактично є безсилими, і єдине, що їм залишається, – це смиренно змиритись із неминучою солідарною відповідальністю та наступним безумовним порушенням права власності, про захист якого в такому середовищі навряд чи може йти мова [10].

Список використаних джерел:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 22.05.25).

2. Thaller E. Des faillites en droit comparé, avec une étude sur le règlement des faillites en droit international. Paris : A. Rousseau, 1887. Vol. 2. 340 p.
3. Рішення Верховного Суду Великої Британії від 5 жовтня 2022 р. у справі BTI 2014 LLC (Appellant) v Sequana SA and others (Respondents) [2022] UKSC 25. URL: https://supremecourt.uk/uploads/uksc_2019_0046_judgment_a33492fe08.pdf (дата звернення: 22.05.25).
4. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 20.05.25).
5. Insolvenzordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/> (дата звернення: 20.05.25).
6. Code de Commerce. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/ (дата звернення: 20.05.25).
7. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.05.25).
8. Постанова КГС ВС у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство від 4 вересня 2024 р. у справі № 908/3236/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122021182> (дата звернення: 20.05.25).
9. Insolvency Act 1986. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents> (дата звернення: 20.05.25).
10. Поляков Р. Б. Суворість процедури неспроможності (банкрутства): аспект солідарної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. С. 619–625. URL: http://lsey.org.ua/1_2025/146.pdf (дата звернення: 20.05.25).

БАНДУРКА Сергій Сергійович,
доктор філософії у галузі права,
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
Київ, Україна

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Право власності є одним із фундаментальних прав, гарантованих Конституцією та законами України. Ніхто не може бути позбавлений цього права або обмежений у його здійсненні інакше як за рішенням суду в межах, визначених законом [1]. Проте на практиці право власності громадян та юридичних осіб часто порушується – через незаконне заволодіння майном (зокрема нерухомістю), корпоративними правами тощо. Відтак забезпечення ефективного судового захисту права власності в Україні є надзвичайно актуальним для утвердження верховенства права. Сучасні реалії (масштабна цифровізація реєстрів, економічні потрясіння, воєнні дії) породжують нові виклики у цій сфері, що вимагає адекватного реагування судової системи.

Метою даного дослідження є узагальнення практичних аспектів судового захисту права власності в цивільних справах та вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності такого захисту. Зокрема, досліджуються основні способи захисту права власності, аналізується судова практика Верховного Суду у відповідних спорах, а також розглядаються наукові підходи до вирішення найбільш дискусійних проблем. Реалізація поставленої мети передбачає з'ясування типових помилок у виборі способу захисту, визначення правових позицій судів щодо добросовісних набувачів, окреслення впливу сучасних викликів (як-от воєнного стану) на правоохоронні механізми та формулювання узагальнених висновків.

Способи судового захисту права власності

Чинне законодавство України передбачає різноманітні способи захисту порушених прав, серед яких центральне місце займають засоби захисту права власності. Класичними речово-правовими способами захисту є: 1) витребування майна із чужого незаконного володіння (віндикаційний позов); 2) усунення перешкод у здійсненні права власності, не пов'язаних із позбавленням володіння (негатор-

ний позов); 3) визнання права власності [3]. Зазначені способи прямо закріплені в Цивільному кодексі України (статті 387, 391, 392 відповідно) і спрямовані на відновлення стану, що існував до порушення права. Вибір належного способу захисту має вирішальне значення: неправильно обраний позов (наприклад, вимога, що не веде до реального відновлення порушеного права) не забезпечує ефективного захисту і може бути залишений без задоволення судом. Закон (ст. 16 ЦК) дозволяє також застосування інших способів захисту, що встановлені договором або законом, тож власник може вдатися й до самозахисту. Крім того, на практиці використовуються й інші цивільно-правові засоби – такі як відшкодування збитків, визнання правочину недійсним тощо.

Східний апеляційний господарський суд нещодавно проаналізував судову практику застосування законодавства у справах щодо захисту права власності (за 2023 рік – перше півріччя 2024 року) [2]. В цьому огляді узагальнено, що спори про захист права власності охоплюють широкий спектр питань: від набуття і припинення права власності до оскарження рішень щодо державної та комунальної власності. Окрему увагу суди приділяють колізіям між правами початкового власника та добросовісного набувача майна. Відповідно до статті 330 ЦК України, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього; водночас за ч. 3 ст. 388 ЦК майно може бути витребуване від добросовісного набувача у випадках, встановлених законом. Верховний Суд у своїй практиці виробив підхід, за яким у таких справах суди мають всебічно та об'єктивно досліджувати обставини набуття майна та враховувати принцип справедливості при вирішенні колізії між власником і добросовісним набувачем.

Актуальні виклики також позначаються на судовій практиці. Як відзначається в огляді Верховного Суду щодо захисту права власності в умовах воєнного стану [4], воєнні реалії породили нові категорії спорів (зокрема, щодо відновлення втрачених документів на майно, компенсації за зруйноване чи відчужене майно тощо) і спонукали суди виробляти нові правові позиції. Зокрема, судді ВС наголошують, що в умовах воєнного стану принцип непорушності права власності набуває особливого значення, а втручання у право власності має здійснюватися лише на підставах, передбачених законом, з урахуванням балансу інтересів власника і суспільства.

Науковці також приділяють значну увагу проблематиці захисту права власності. У монографії [5] детально аналізується спектр питань захисту права власності, що стосуються ефективності обрання

способу захисту та характеристики різних позовів – віндикаційного, негативного, про визнання права тощо. Наголошується, що критерієм вибору способу захисту має бути його здатність забезпечити реальне поновлення порушеного права у конкретній ситуації. Визначення чітких критеріїв ефективності способів захисту та їх закріплення в законодавстві, на думку дослідників, є необхідним для підвищення рівня захищеності права власності.

Висновки

Судовий захист права власності в цивільних справах залишається одним з наріжних інститутів приватного права, покликаним гарантувати реалізацію конституційного принципу непорушності власності. Проведений аналіз показує, що українське законодавство містить розгалужену систему способів захисту, проте ключовим фактором успішного поновлення порушених прав є **правильний вибір та належне застосування** відповідного способу захисту. Судова практика Верховного Суду відіграє позитивну роль у формуванні єдності підходів: напрацьовані правові позиції щодо віндикації, негативного захисту, захисту прав добросовісних набувачів та інших аспектів слугують орієнтиром для нижчих судів і учасників цивільного обороту. Одночасно практика реагує на нові виклики, впроваджуючи сучасні правові підходи (зокрема, врахування стандартів ЄСПЛ щодо справедливого балансу, розгляд справ, пов'язаних з воєнними реаліями тощо). Наукові дослідження доповнюють та підтримують правозастосування, пропонуючи концептуальні вирішення спірних питань і тим самим сприяючи удосконаленню законодавства та практики.

Отже, забезпечення дієвого судового захисту права власності потребує комплексного підходу: поєднання чіткого нормативного регулювання, єдиної судової практики та наукового обґрунтування. Лише за таких умов вдасться максимально гарантувати кожному власнику реальну охорону його майнових прав, підвищити рівень правової визначеності та довіри до судової влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 16.05.2025).
2. Судова практика застосування законодавства у справах щодо захисту права власності: аналіз // Юридична газета. 2024. 4

грудня. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/sudova-praktika-zastosuvannya-zakonodavstva-u-spravah-shchodo-zahistu-prava-vlasnosti-analiz.html> (дата звернення: 16.05.2025).

3. Спесівцев Д. С. Ефективність способу судового захисту суб'єктивних цивільних прав на нерухоме майно // Юридичний вісник. Одеса: Гельветика, 2020. № 4. С. 109–116. URL: <https://dspace.opua.edu.ua/handle/11300/17018> (дата звернення: 16.05.2025).

4. Про практику ВС щодо захисту права власності в умовах воєнного стану // Рада адвокатів Київської області : [офіційний веб-сайт]. 2023. 14 червня. URL: <https://radako.com.ua/pro-praktyku-vs-shhodo-zahystu-prava-vlasnosti-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 16.05.2025).

5. Спасибо-Фатеева І. В. та ін. Право власності. Способи захисту крізь призму судової практики : монографія. Київ : ЕКУС, 2023. 616 с. URL: <https://jurkniga.ua/pravo-vlasnosti-sposobi-zakhistu-kriz-prizmu-sudovoi-praktiki/> (дата звернення: 16.05.2025).

МАШЕВСЬКА Оксана Петрівна

доктор філософії, старший викладач
Поліського національного університету,
суддя-спікер Господарського суду
Житомирської області,
Житомир, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ТА ІНШИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ):
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Попри те, що Закон України «Про санкції» [1] був ухвалений у 2014 році, на сьогодні виникає ряд питань щодо юридичних підстав застосування санкцій та їх правової визначеності, видів санкцій та їх практичної реалізації, переліку суб'єктів тощо, що потребує всебічного наукового аналізу.

Мета наукового дослідження полягає у виокремленні конкретних проблем, які виникають у процесі застосування санкцій, завдання – запропонувати можливі варіанти вирішення окреслених питань.

Для належного висвітлення теми проаналізуємо чинне законодавство у сфері застосування економічних санкцій: законодавство та судову практику по даній категорії справ, застосували методи аналізу та синтезу, спостереження, експерименту та узагальнення.

Зауважимо, що застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів обумовлено діями суб'єктів, які мали зв'язки або підтримували дії РФ з окупації території суверенної України у 2014 році та повномасштабне вторгнення у 2022 році.

Резюмуємо, що події 2022 року спонукали законодавця внести зміни, зокрема, до переліку існуючих санкцій та додати новий вид – стягнення активів пособників РФ у дохід держави (націоналізація активів). В тому числі було внесено громадян України та юридичних осіб, створених за законодавством України до переліку суб'єктів, до яких можуть бути застосовані санкції та створено Державний реєстр санкцій.

Розглянемо дефініцію «санкції» та підстави їх застосування, які виснувала у своїй практиці Велика Палата Верховного Суду.

Так, у постанові ВП ВС від 6 липня 2023 року у справі № 9901/376/21 [2] зазначається, що санкції, передбачені Законом №1644-VII, не є видом покарання чи відповідальності, вони виконують функції обмежувального економічного заходу щодо осіб, які, зокрема, ста-

новлять для України загрозу посягання на її національні інтереси, національну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність. Однією з підстав для застосування такого обмежувального заходу є дії, які створюють об'єктивні підозри для відповідних органів влади щодо можливої терористичної діяльності цієї особи, і саме ці органи, як у цьому випадку СБУ, надають РНБО відповідні пропозиції. Санкції як економічні обмежувальні заходи є лише тимчасовими обмеженнями, що стосуються здебільшого втручання у право власності особи та носять превентивний характер.

Тимчасове обмеження права позивача користуватися та розпоряджатися належним йому майном дійсно є втручанням держави у його право на мирне володіння майном. **Водночас, таке втручання держави у вказане право ґрунтується на вимогах, зокрема, Закону № 1644-VII та має легітимну мету забезпечити контроль за власністю особи, яка може нести загрозу національним інтересам України. Такий контроль за Законом № 1644-VII є необхідним для ефективного реагування держави на загрози її безпеці в умовах агресії росії проти України. Зокрема він є заходом, який наша держава вживає, перебуваючи у стані самооборони згідно зі статтею 51 Статуту ООН. Втручання у право позивача на мирне володіння майном не позбавляє права власності на таке майно, а лише на певний час обмежує можливість реалізації цього права в Україні [2].**

Крім того, визначальною для застосування санкцій є не перелік суб'єктів, а саме певна діяльність цих суб'єктів. Інакше кажучи, основним критерієм визначення суб'єкта, до якого можуть бути застосовані санкції, є його діяльність, вказана у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції», а саме дії, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод. Наявність реальної чи потенційної загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, про які йдеться у статті 3 Закону № 1644-VII, безумовно є оціночним поняттям, а достатність підстав вважати існування такої реальної чи потенційної загрози передбачає певну межу дискреції [2].

Таким чином, основним критерієм визначення суб'єкта, до якого можливе застосування санкції є його діяльність, яка в результаті несе загрозу національній безпеці нашої держави.

Розберемо процедуру застосування санкцій на конкретного прикладі.

Отже, Президент України Володимир Зеленський підписав Указ, який вводить у дію рішення РНБО від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», зокрема: про застосування санкцій проти бізнесмена Дмитра Фірташа, а також проти російських високопосадовців і олігархів. Документ опублікований на сайті Президента 24 червня 2021 року [3].

Серед запроваджених обмежень – блокування активів, обмеження торговельних операцій, повне припинення транзиту ресурсів, польотів і перевезень територією України, запобігання виведенню капіталів за межі України, анулювання або зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами [4].

Указом Президента України №376/2024 введено у дію рішення РНБО від 24 червня 2024 року, яким продовжено дію санкцій стосовно 390 фізичних і 366 юридичних осіб терміном ще на 10 років, в тому числі, на 10 років продовжено санкції проти українського бізнесмена Дмитра Фірташа [5].

Проаналізуємо наслідки, які настали для однієї з юридичних осіб, засновником яких виступає Дмитро Фірташ та проблематику співвідношення відповідальності юридичної особи з її бенефіціаром, який є підсанкційною фізичною особою.

Отже, комбінату Фірташа анулювали дозвіл на видобуток титану через санкції. Державна служба геології та надр припинила дію спеціального дозволу на користування надрами № 3640, наданого ТОВ «Мотронівський ГЗК» на видобування циркон-рутил-ільменітоносних пісків родовища Малишевське у Дніпропетровській області.

Спецдозвіл анульовано на підставі Указу Президента від 24.06.2024 № 376/2024 (п. 390 додатку 1 до Указу), яким було введено в дію рішення РНБО про запровадження санкцій до Дмитра Фірташа – кінцевого бенефіціарного власника ТОВ «Мотронівський ГЗК». Санкції передбачали анулювання спецдозволу № 3640.

Після рішення РНБО Мотронівський ГЗК продав спецдозвіл на користь ТОВ «Тіберіус Плюс» і в судовому порядку заборонив Держгеонадрам анулювати спецдозвіл. Однак, 07 квітня 2025 року Верховний Суд скасував цю заборону, що і дозволило Держгеонадрам анулювати спецдозвіл Мотронівського ГЗК [6].

Також до господарського суду надійшла справа від органів прокуратури до ТОВ «Твій Газзбут» (кінцевий бенефіціарний власник є Фірташ) про визнання недійсним договорів, як таких, що суперечить інтересам держави й суспільства, його моральним засадам з умислу однієї сторони, застосування наслідків недійсності та стягнення відповідних сум.

В одній із судових справ [7], прокуратура обґрунтовує свою позицію тим, що подання ТОВ «Твій Газзбут» пропозицій на постачання електричної енергії, а в подальшому укладення договору є діями, спрямованими на уникнення наслідків застосування до єдиного бенефіціарного власника товариства санкцій, які унеможливають здійснення ним торгівельної діяльності на території України та виконання перед ним будь-яких економічних та фінансових зобов'язань, а відтак на порушення державної санкційної політики та порушення інтересів держави у цій сфері.

Тому, не заперечуючи відсутність ТОВ «Твій Газзбут» в переліку юридичних осіб, до яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) очевидно, що вигодоодержувачем та контролером Товариства є засновник, який, діючи через вказане товариство як підконтрольну особу має можливість здійснювати торгівельну діяльність, вступати в економічні та фінансові правовідносини на території України, у такий спосіб уникаючи застосованих до нього санкцій.

При дослідженні матеріалів судового провадження [7], насамперед суд приймає до уваги, що учасником правочину виступає юридична особа, що наділена цивільною дієздатністю, а не її засновник (учасник).

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 08.06.2021 у справі № 906/1336/19 виснувала, що майнові інтереси окремих учасників товариства не завжди збігаються з інтересами самого товариства та рішеннями його органів управління, зокрема зборів учасників про розпорядження майном товариства.

Також Велика Палата Верховного Суду виснувала, що у традиційному розумінні концепція «проникнення за корпоративну завісу» стосується випадків, коли кінцевий бенефіціарний власник у виняткових випадках несе особисту відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи перед її кредиторами (постанова ВПВС від 18.12.2024 у справі № 916/379/23).

Прокуратура навпаки доводить, що оскільки до кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи застосовано санкції на підставі Закону України «Про санкції» № 1644-VII, така юридична особа

несе юридичну відповідальність у формі нікчемності укладених правочинів з її контрагентами за змістом ст. 228 ЦК України.

З огляду на викладене, враховуючи те, що згідно з додатком 2 до рішення РНБО України від 18 червня 2021 року ТОВ «Твій Газзбут» не включене до переліку юридичних осіб, щодо яких застосовуються персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), зважаючи на те, що Указ Президента України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) є актом індивідуальної дії, Верховний Суд зазначає про те, що застосування персонально санкції до фізичної особи – Фірташа Дмитра Васильовича не означає те, що такі санкції є такими, що застосовані до ТОВ «Твій Газзбут», кінцевим бенефіціарним власником якої є Фірташ Дмитро Васильович (постанова ВС від 12.12.2024 у справі № 922/3275/23).

Крім того, відповідно до ч. 1,3 статті 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями.

У зв'язку з викладеним, враховуючи вищенаведені положення норм чинного законодавства України, приймаючи до уваги встановлені фактичні обставини справи, суд I інстанції дійшов висновку у позові відмовити.

Наразі, ухвалою суду апеляційної інстанції, зупинено провадження у справі [7] до завершення розгляду об'єднаною палатою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду справи № 922/3456/23 та оприлюднення постанови у справі № 922/3456/23.

Тому остаточну крапку у цій справі має поставити Об'єднана Палата Верховного Суду та сформулювати правову позицію щодо правової визначеності несення відповідальності юридичними особами, засновниками яких виступають фізичні особи, внесені до Державного реєстру санкцій.

Судова практика щодо справ про стягнення активів у дохід держави розвивається, але залишається складним завданням довести непрямий вирішальний вплив підсанкційної особи на активи. Удосконалення методологій і підходів до цього питання може полегшити процес [8].

Серед іншого, пропонуємо чітко окреслити розуміння «наявність реальної чи потенційної загрози інтересам національної безпеки», які є досить оціночними поняттями.

Резюмуємо, що на сьогодні є нагальна потреба щодо приведення у відповідність процедури застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів та формуванні єдиної сталої судової практики у відповідній категорії справ.

Вважаємо, що напрацювання єдиного підходу щодо застосування санкцій до суб'єктів, діяльність яких загрожує національній безпеці України сприятиме прозорості та чіткості процедури та водночас уникненню політизації.

Список використаної літератури:

1. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII: станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 16.05.2025).
2. СТУПАК О. Ключові висновки Верховного Суду щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentatsii_2024/Prezent_prakt_sancii.pdf (дата звернення: 16.05.2025).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ від 24.06.2021 № 266/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662021-39265> (дата звернення: 16.05.2025).
4. Свобода Р. Зеленський підписав указ про санкції проти Фірташа, Фукса, соратників Путіна. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-rnbo-sanktsii-fuks-firtash/31324424.html> (дата звернення: 16.05.2025).
5. Олександра Кознова. Україна продовжила на 10 років санкції проти Фірташа, Фукса та російських бізнесменів і компаній | Think brave. Think brave | Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/news/228686_ukrana-prodovzhila-na-10-rokv-sankts-proti-frtasha-fuksa-ta-rosyskikh-bznesmenv--kompany (дата звернення: 16.05.2025).
6. Олександра Кознова. Комбінату Фірташа анулювали дозвіл на видобуток титану через санкції | Think brave. Think brave | Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/news/235545_kombnatu-frtasha-anulyovali-dozvl-na-vidobutok-titanu-chere-z-sankts (дата звернення: 16.05.2025).
7. Рішення ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ від 10.02.2025 у справі № 906/1039/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125092764> (дата звернення: 16.05.2025).
8. Гриненко С. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ІНШИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ) ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО САНКЦІЇ». Юридичний науковий електронний журнал. 2024. Т. 6/2024. С. 188–191. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/48.pdf (дата звернення: 16.05.2025).

ХАЛАБУДЕНКО Олег Анатолійович,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри права та публічного управління

Київського національного університету будівництва і архітектури,
Київ, Україна

КОНСТРУКЦІЇ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА DE LEGE FERENDA

Дискусії щодо набувальної давності істотно вплинули на формування сучасних систем цивільного права. Актуальність досліджуваних конструкцій зберігається і в теперішній час. Для українського права ретельний розгляд відправних засад, закладених у конструкціях набувальної давності, відкриває шлях до зближення національної правової системи з правовими ідеями та формами західної традиції права. Водночас пошук вірних шляхів щодо вирішення питань, пов'язаних із набувальною давністю, відповідає нагальним практичним потребам в умовах, коли внаслідок агресії проти України багато об'єктів права власності вимушено залишаються без необхідного догляду з боку їх власників.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі критичного аналізу історично відомих конструкцій набувальної давності запропонувати шляхи вдосконалення законодавчої моделі розглянутого інституту в національному цивільному праві України.

Отже, конструкція набувальної давності (*usucapio*) спочатку спрямована на вирішення питання, що стосується набуття права власності добросовісним володільцем у разі, коли підстава набуття права потенційно суперечить дійсному наміру володільця бути власником. Ще в самих витоках римського права було закріплено правило, згідно з яким «особа, яка відчужує річ, зобов'язана була надати набувачу дворічну гарантію, якщо мова йшла про нерухоме майно, і річну гарантію – для всіх інших речей» [1]. Суть цього правила полягала в тому, що в разі пред'явлення вимог з боку третіх осіб, відчужувач виступав на боці набувача, гарантуючи його таким чином від евікції. Після спливу зазначених строків, в силу *usus* - безперервного користування річчю, остання присуджувалася набувачу у власність з одночасним припиненням гарантії особи, яка здійснила відчуження такої речі [2]. Таким чином, *usucapio* в своєму соціально-економічному вимірі спрямована на захист добросовісного набувача речі, який, будучи власником *pro suo*, користується річчю в своїх інтересах як своєю власною. В контексті *usucapio* набувальна давність є необ-

хідним засобом усунення правової невизначеності, що виникає у разі володінні річчю особою на правовій підставі, *causa* якої відрізнялася від наміру цієї особи стати власником. Наприклад, особа, яка передає річ у володіння, вважала, що вона продає річ, а особа, яка отримала річ у володіння, добросовісно вважала, що ця річ їй подарована. **У цьому випадку йдеться про добросовісне набуття права власності або іншого речового права, яке можна набути за давністю володіння.**

Іншу правову природу має відомий в римському праві (східних провінціях) *longi temporis praescriptio* – строк позовної давності, після спливу якого вимоги власника, що вимагає річ від володільця, могли бути спростовані за допомогою позовного заперечення. Реальний ефект давності володіння в цьому випадку досягається через зміни матеріального права за допомогою засоби захисту, що надаються процесом. Для досягнення такого ефекту було необхідно довести **наявність кваліфікованого володіння**, яке, крім добросовісності та правової підстави (*iusta causa*), підтверджувалося також тим, що воно було корисним, ненасильницьким і безперервним. При дотриманні зазначених реквізитів кваліфіковане володіння протиставлялося провінційному праву власності, де не було ні цивільної власності, ні, отже, і *usucapio*. На відміну від останнього, *longi temporis praescriptio* не було спрямовано на усунення *causa putativa*, що виникає внаслідок розбіжності *causa aquirendi* та *modus'a aquirendi*, а на усунення недбайливого власника, який не бажає займатися корисною економічною діяльністю на своїй земельній ділянці. Набувальна давності в цьому сенсі служить останнім правовим аргументом для набуття права власності з тим, щоб повернути об'єкт права в нормальний цивільний обіг.

Поширення єдиного правового статусу та встановлення єдиного правового режиму на об'єкти речових прав призводить до уявного стирання відмінностей між *usucapio* та *longi temporis praescriptio* і формування, виходячи з кінцевої їх правової мети, єдиного інституту набувальної давності. Конструкція, що об'єднує основні реквізити *usucapio* та *longi temporis praescriptio*, *de lege lata* закріплена в ч. 1 ст. 344 ЦК України: особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном - протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено цим Кодексом.

Проте, зауважимо, що реквізити набувальної давності у зазначеній статті, на наш погляд, не є повними, а отже, гіпотеза норми, що

регулює питання набувальної давності, потребує певних уточнень. Зокрема, йдеться про відсутність у законі правила, згідно з яким кваліфіковане володіння не має порушувати чужі права. *De lege ferenda* **володіння визнається таким, що порушує чужі права, якщо воно досягається із застосуванням актів фізичного або психічного насильства, за винятком випадків, коли такі акти спровоковані іншою особою.** У законі відсутні пояснення щодо того, яке володіння є відкритим та безперервним. Слід вважати, *de lege ferenda* **що володіння для цілей набувальної давності є відкритим, якщо воно здійснюється способом, що робить таке володіння відомим для всіх заінтересованих осіб.** Нарешті, *de lege ferenda* **володіння є перервним, якщо володільць здійснює володіння з перервами, що не відповідають характеристикам і призначенню речі.** Перервність строку давності може бути пред'явлена володільцю будь-якою заінтересованою особою. Перерва у перебігу набувальної давності можлива, зокрема, при пред'явленні особою, яка припускає наявність у неї права власності, до володільця позову про витребування речі (віндікаційний позов).

Принциповою відмінністю володіння *pro suo* для набувальної давності, на відміну від інших *genera possessionum*, є наявність підстави, що суб'єктивно оцінюється набувачем як правова, необхідна і достатня для набуття права власності на передану йому річ. Так, володільць речі для заяви про набувальну давність має, зокрема, підтвердити, що протягом усього терміну володіння річчю він здійснював необхідні витрати щодо неї та іншим чином дбав про збереження цієї речі. Інакше кажучи, для набуття права власності за давністю у всіх випадках необхідна наявність не тільки *corpus possessionis*, але й *animus possessionis*, причому юридично значуща інтенція останнього в цьому випадку оцінюється виключно з боку набувача, а не особи, яка відчужує річ. Тільки таке володіння слід визнавати належним для цілей набувальної давності: *de lege ferenda* **володіння є належним, якщо воно здійснюється особою, яка вступає у відносини з третіми особами як власник.** Належне володіння для цілей набувальної давності надає добросовісному володінню кваліфікуючу ознаку, тоді як саму **добросовісність не слід розглядати як самостійну правову підставу набуття права.**

Зазначимо, що у будь-якому разі для цілей набувальної давності добросовісність оцінюється в негативному аспекті. *De lege ferenda* добросовісним є володільць, який не знав і не повинен був знати, з огляду на обставини, про відсутність права власності у відчужувача. Добросовісність має існувати на момент фактичного вступу у

володіння майном. Дійсно, конструкція добросовісного набуття за давністю (*usucapio*) в першу чергу спрямована на захист добросовісного набувача, який володіє переданою йому річчю як своєю власною, у разі відчуження такої речі не власником (*a non domino*). Очевидно, що загальне правило щодо правонаступництва - *nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet*, у разі відчуження речі *a non domino* не має винятків для третіх осіб, зберігаючи обов'язок особи, яка передала річ, виступити на боці добросовісного набувача в разі евікції. Вимоги третіх осіб у цих випадках можуть бути заблоковані запереченням (*exceptio*), заявленим добросовісним набувачем. Віндикаційний позов не буде задоволений проти волі набувача, якщо він отримав річ: а) добросовісно (добросовісність оцінюється на момент набуття володіння); б) не проти волі особи, яка втратила володіння; в) на відплатній основі (останнє служить імпліцитною гарантією для осіб, які втратили право власності, оскільки така особа має право вимагати компенсацію від особи *a non domino* за правилами безпідставного збагачення (*condictio indebiti*)).

Таким чином, особа, яка придбала річ *a non domino*, у разі порушення проти неї позову про повернення речі за умови ефективного його оскарження за допомогою заперечення, набуває *ope exceptionis* відносне право з добросовісного володіння. **У будь-якому випадку добросовісність є загальною умовою набуття права власності, а в разі володіння добросовісність тільки позбавляє власника від санкцій у разі відібрання речі з чужого незаконного володіння.**

Отже, в самій конструкції набувальної давності закладена ідея про те, що фактичне володіння, поряд з іншими правовими підставами (*iusta causa*), є автономним юридичним фактом, з яким пов'язані певні правові наслідки, а саме набуття права власності. У разі збігу правової підстави, спрямованої на передачу речі, з волею особи, якій була передана річ у володіння, автономної кваліфікації володіння, спрямованого на набуття права власності, не потрібно - воно передбачається. Володіння річчю в цьому випадку створює законну спростовну презумпцію права власності (*praesumptio iuris tantum*) володільця речі щодо третіх осіб. Для добросовісного набуття права власності ця презумпція ґрунтується на публічності фактичного володіння річчю, з одного боку, і фікції спливу строку давності - з іншого.

Так само, як правочин, волевиявлення за якого діє, доки воно не оскаржене з належним ефектом, юридичне володіння діє, поки не подано позов особою, яка вважає себе власником [див. 3, с. 32]. Визнаний правопорядком правовий стан добросовісного набувача, до моменту спливу строку набувальної давності, може бути протис-

тавлений тільки особі, яка відчужує річ, але не третім особам, які вважають себе власниками відчуженої речі. Таким чином, строк набувальної давності є встановленим законом строком, після спливу якого річ, що перебуває у володінні набувача, входить до складу його майна *ipso iure*. Іншими словами, в цьому випадку право на володіння, яке можна тільки протиставити третім особам, із закінченням встановленого законом строку трансформується в сильне абсолютне право власності, що виникає з факту володіння річчю – право з володіння.

Набувальна давність не поширюється на *res nullius*, оскільки правомірне заволодіння річчю, яка нікому не належить, миттєво робить особу, яка заволоділа річчю, власником. Не поширюється набувальна давність і на речі, що складають публічну сферу публічного власника. Таким чином, набуття за давністю можна тільки таку річ, на яку можна встановити право власності за даною правовою підставою, ***de lege ferenda* в порядку набувальної давності не може бути набуте майно, яке до або після вступу у володіння було визнано законом невідчужуваним.**

Очевидно, що спеціального правового регулювання набувальної давності потребують реєстрові (табулярні) та позареєстрові (позатабулярні) права. Позареєстрова набувальна давність є такою, що суперечить змісту реєстру публічної інформації. Виходячи з міркувань, що переслідують інтереси здійснення майнових прав шляхом їх використання, заохочення динаміки відносин права власності, забезпечення безперервності економічного обігу, запобігання їх погіршенню, а також покарання за байдужість до них, потрібно запровадити інститут позареєстрової набувальної давності.

Фактично це є способом набуття права власності або інших речових прав, незважаючи на те, чи було відомо володільцю про наявність власника, або ні було, навіть і тоді, коли він знав, що майно належить іншій особі і що він не має права володіти ним без правового титулу, але водночас знає, що закон схвалює такі факти, ба більше, заохочує їх, визнаючи право власності того, хто володів ними протягом певного періоду часу на умовах, передбачених законом [4, с. 7].

Отже, *de lege ferenda* право власності на нерухоме або рухоме майно може бути зареєстровано в реєстрі нерухомого майна або в іншому реєстрі публічного характеру, що має конститутивний характер, на підставі судового рішення, яким встановлюється право на набуття права власності, на користь володільця що діє в якості власника, який володів ним протягом певного періоду часу в наступ-

них ситуаціях: а) власник, зареєстрований у реєстрі публічної інформації, помер або, залежно від обставин, припинив своє юридичне існування (у випадку юридичної особи); б) у реєстрі публічної інформації було зареєстровано заяву про відмову від власності; с) нерухоме майно є земельною ділянкою, з будівлями або без них, яка не підлягала первинній реєстрації в реєстрі нерухомого майна. У всіх випадках володілець може набути право лише в тому випадку, якщо він подав заяву про реєстрацію права власності на підставі судового рішення до реєстру публічної інформації до того, як третя особа подала власну заяву про реєстрацію права на свою користь на законних підставах протягом або навіть після закінчення строку, необхідного для набуття права на власність за давністю володіння (порів., наприклад, зі ст. 930 ЦК Румунії) [5].

Підсумовуючи зазначимо, що незважаючи на те, що кожна з розглянутих історично відомих конструкцій набувальної давності – *usucapio* та *longi temporis praescriptio* має загальну формальну мету – набуття права власності після закінчення певного строку володіння річчю, завдання, що вирішуються за допомогою їх застосування, відрізняються. По суті, *usucapio* насамперед покликане вирішити можливі конфліктні ситуації між добросовісним власником і особами, які претендують на статус власника, тоді як *longi temporis praescriptio* розрахована на повернення в нормальний економічний обіг речей, що залишилися без участі в їх долі з боку власника. Виходячи з викладеного, на наш погляд, доцільно закріпити в чинному цивільному законодавстві дві пов'язані конструкції: добросовісне набуття права за давністю володіння і, власне, набувальну давність.

Перелік посилань:

1. TWELVE TABLES (Table VI. Ownership and Possession) // Johnson, Coleman-Norton & Bourne, Ancient Roman Statutes, Austin, 1961, pp. 9-18, n. 8.
2. Manuel J. García Garrido. Derecho privado romano, casos, acciones, instituciones. Dykinson, Madrid, 1998. 960 p.
3. Jacobi Ernst. Die Theorie der Willenserklärungen. Beck, 1910. 111p.
4. ARDELEAN Grigore. NOUL CONCEPT AL INSTITUȚIEI UZUCAPIUNII DUPĂ CODUL CIVIL MODERNIZAT//Legea și viața, iunie – iulie 2020, pp. 4-11.
5. CODUL CIVIL al României. Portal Legislativ - <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/109884> (дата звернення: 21.05.2025).

СЕМІНОГ Світлана Володимирівна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, старший дослідник
Науково – дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
Київ, Україна

**ЩОДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВЛАСНОСТІ
В ІНТЕРЕСАХ СУСПІЛЬСТВА**

Нормами міжнародного права закріплено правові гарантії права власності, зокрема, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) визначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [1, ст.1].

Зазначене положення вказує на основну вимогу, яка застосовується для позбавлення права власності, – це суспільний інтерес.

На національному законодавчому рівні відсутнє нормативне визначення поняття «суспільний інтерес». Проте, Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» визначені поняття суспільної необхідності та суспільної потреби [2] щодо яких допускається примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені. Сутність цих понять обумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади.

З позиції тлумачення практики Верховного Суду Ян Берназюк визначає суспільний (публічний) інтерес оціночним поняттям, що охоплює широке і водночас чітко не визначене коло законних та таких, що ґрунтуються на моральних засадах, інтересів, які складають певну сукупність приватних інтересів або важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, та відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами владних повноважень (суб'єктами публічної адміністрації) [3].

Конституцією України закріплено, що людина, її життя і здоров'я,

честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Втім, війна Російської Федерації проти України спричинила появу нових загроз суспільному благополуччю, в результаті чого в країні введено воєнний стан, відповідно до якого, всі ресурси направлені на підтримку Збройних Сил України.

За змістом норм Конституції, в Україні може бути застосоване примусове відчуження об'єктів права приватної власності як виняток з *мотивів суспільної необхідності*, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4, п.5 ст.41].

Цивільний Кодекс України (ст. 346) передбачає припинення права власності через суспільну необхідність на підставах: знищення майна; викупу пам'яток культурної спадщини; примусового відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені; реквізиції; конфіскації [5].

Крім того, випадки допустимого позбавлення права власності в інтересах суспільства передбачені законами України: «Про правовий режим воєнного стану» (ч.1.ст.8), «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (ч.1 ст.1), «Про охорону культурної спадщини» (ст. 21), «Про режим іноземного інвестування» (ст. 9), «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (ст.4), Земельним кодексом України (ст. 140-148) та іншими нормативно-правовими актами.

Отже, наведені норми, з одного боку, визнають право кожного на «володіння своїм майном», що по суті є гарантією права власності («possessions» (майно) та «use of property» (користування майном) та встановлюють захист права власності, а з іншого, обмежують право володіти та розпоряджатися своїм майном та допускають примусове позбавлення власника майна, як виняток, «на користь суспільства» на підставах, передбачених законом чи міжнародним актом, та за умов воєнного чи надзвичайного стану. У такому разі відбувається втручання держави у майнове право фізичної чи юридичної особи. Чи не означає це, що таке втручання порушує норми, які містяться у першому абзаці статті 1 Першого протоколу до Кон-

венції та четвертому абзаці статті 41 Конституції України та обмежує права і свободи фізичних та юридичних осіб. Чи можливо у такому випадку знайти обґрунтоване співвідношення між вимогами «суспільної необхідності» та вимогами захисту основних прав і свобод людини та громадянина. Чи не несе особа, у якої відчужується індивідуально визначене майно непропорційний та достатньо важкий тягар, який покладає на неї держава, примусово позбавляючи її права власності у досить тяжких умовах війни [6].

Для з'ясування вищезазначених питань доцільно звернутися до міжнародної практики Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) щодо позбавлення права власності в інтересах суспільства.

Рішення ЄСПЛ у справах «Handyside v. the United Kingdom» наголошує про необхідність безпосередньої обізнаності національних органів у потребах суспільства, які мають певну свободу розсуду, оскільки вони першими виявляють проблеми, що можуть виправдовувати позбавлення власності в інтересах суспільства, та знаходять засоби для їх вирішення [7].

Розглядаючи підстави втручання держави у майнове право особи у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України» суд наголошує, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три чіткі норми: перша норма, викладена у першому реченні першого абзацу, носить загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого абзацу, стосується позбавлення власності і підпорядковує його певним умовам; третя норма, закріплена в другому абзаці, передбачає, що держави мають право, серед іншого, контролювати користування власністю відповідно до загальних інтересів. Однак ці норми не є непов'язаними: друга і третя норми стосуються конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном і тому повинні тлумачитися у контексті принципу, закріпленого першою нормою [8].

Щодо відповідності втручання у майнове право до статті 1 Першого протоколу до Конвенції у справі «Спорронг і Л'оннрот проти Швеції», суд у першу чергу, з'ясовує забезпеченість справедливої рівноваги між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав людини. Забезпечення такої рівноваги є невід'ємним принципом всієї Конвенції, і це також знайшло своє відображення у структурі статті 1 Першого протоколу [9].

Щодо пропорційності інтересів сторін у рішенні «East/West Alliance Limited» проти України» суд наголошує, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном по-

винно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар (заява № 19336/04) від 23 січня 2014 року [10].

Отже, на підставі наведених положень міжнародно-правових актів та актів законодавства України, можна визначити істотні ознаки суспільного інтересу:

1) *формування легітимної цілі суспільного інтересу, яка визначається у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх особливостей ситуації, та має загальнодержавний інтерес, пов'язаний із необхідністю забезпечення найважливіших сфер життєдіяльності (збереження державного суверенітету, безпека громадян, користування надрами, охорони екологічного середовища тощо);*

2) *віднаходження справедливого балансу між інтересами суспільства із загальнодержавними, пріоритетами певної територіальної громади та представниками інших соціальних груп, який має відображати прагнення усього суспільства або його переважної частини;*

3) *гарантування безпеки життя та здоров'я людини як найвищої соціальної цінності, дотримання особистих та майнових прав людини та громадянина;*

4) *забезпечення пропорційності щодо виплати грошової компенсації та строків її відшкодування або надання іншої рівноцінної земельної ділянки, іншого благоустроєного житлового будинку (частини будинку, жилого приміщення) з дотриманням вимог, передбачених чинним законодавством;*

5) *дотримання моральних принципів суб'єктами владних повноважень, які формують цілі суспільного інтересу.*

Список використаних джерел:

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

2. Ян Берназюк. Суспільні інтереси та їх вплив на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/5_%20presentation_bernaziuk_public_interests.pdf.

3. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/sp:max50:nav7:font2#Text>

6. Семіног С.В. Пошук та забезпечення балансу публічних інтересів держави та прав, свобод, інтересів людини щодо примусового відчуження майна в умовах європеїзації. Приватне право і підприємництво № 21/2022. С. 173. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/index.php/archive-21-2022>

7. «Handyside v. the United Kingdom» Рішення ЄСПЛ від 07.12.1976 р. URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Handyside_v_the_United_Kingdom_07_12_1976.pdf. 17

8. Фонд «Батьківська турбота» проти України (Заява № 5876/15). Рішення ЄСПЛ від 09.10.2018 р. Остаточне від 09.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d03#Text

9. Спорронг і Лоннрот проти Швеції. Рішення ЄСПЛ від 23.09.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text

10. «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04). Рішення ЄСПЛ від 23 січня 2014 року. Остаточне 02/06/2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text

МАЛЄНКО Ольга Валеріївна,

асистент кафедри приватного права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича,

Чернівці, Україна

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ РОБОТОДАВЦЯ

Одним із основних активів роботодавця є інформація. Працівники при виконанні своїх трудових функцій отримують доступ до різного роду комерційно важливих даних чи конфіденційної інформації. В свою чергу інтерес роботодавця спрямований на захист цінної комерційної інформації та конфіденційної інформації, на запобігання витоку та розголошенню такої інформації. В умовах ринкової економіки інформація, яка має комерційну цінність, повинна охоронятися та захищатися належним чином, адже забезпечення використання такої інформації без завдання шкоди інтересам роботодавця в значній мірі зумовлює успіх діяльності підприємства, установи, організації. На жаль, не кожен роботодавець приділяє достатньо уваги інформаційній безпеці на підприємстві, установі, організації. Натомість, до формування системи безпеки комерційно цінних та конфіденційних інформаційних ресурсів необхідно підходити комплексно, зокрема, як на технічному рівні, так й на організаційно-правовому. Вагома цінність інформаційних ресурсів роботодавця та недостатнє практичне розроблення форм та способів захисту відомостей, що мають комерційну цінність та є конфіденційними визначають актуальність дослідження даного питання.

Належний правовий захист інформаційних ресурсів роботодавця спрямований на забезпечення інтересів останнього, зокрема на:

- збереження технологічних, виробничих, фінансових даних підприємства, установи, організації,
- збереження унікальних стратегій, планів, ноу-хау,
- збереження персональних даних про клієнтів та контрагентів, а також комерційної інформації про клієнтів,
- створення стійкої позитивної репутації підприємства, установи, організації через надійність у збереженні конфіденційності та здатність забезпечити належний захист комерційно цінних даних.

При створенні системи інформаційної безпеки на підприємстві, установі, організації важливим для роботодавця є визначення даних, які мають обмежений доступ, зокрема є комерційною таємницею чи конфіденційною інформацією.

Законодавче визначення комерційної таємниці міститься у ст. 505 ЦК України, де визначено, що «комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці» [1].

В свою чергу, Верховний Суд у постанові від 22.10.2024 у справі №910/6224/19 зробив висновок про те, що: «комерційна таємниця включає в себе тільки відомості та інформацію, які, в цілому чи певній формі та сукупності її складових, не є легкодоступними для певних категорій осіб. Комерційну цінність такої інформації становить те, що її використання надає володільцю інформації певні економічні переваги. Зобов'язання з дотримання конфіденційності можуть встановлюватись в чітко оформлених домовленостях і такі зобов'язання є справедливими з міркувань добросовісності в аспектах розуміння здійснення господарської діяльності в економічній конкуренції» [2].

Водночас, постановою КМУ від 09.08.1993 № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» визначено перелік інформації, яка не є комерційною таємницею, а саме: «установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою діяльністю та її окремими видами; інформація за всіма встановленими формами державної звітності; дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів; відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць; документи про сплату податків і обов'язкових платежів; інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків; документи про платоспроможність; відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю; відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню» [3].

Таким чином, інформацію можна вважати комерційною таємницею якщо, по-перше, вона має дійсну чи потенційну комерційну цінність, по-друге, будь-яка особа не має вільного доступу до неї, по-третє, щодо такої інформації були вжиті заходи збереження її секретності особою, яка законно контролює цю інформацію. Водночас, законодавцем чітко визначено перелік відомостей, які не можуть становити комерційної таємниці, тобто за необхідності можуть бути надані державним органам або іншим суб'єктам за їх вмотивованою вимогою.

Щодо конфіденційної інформації, то відповідно до ст. 21 Закону України «Про інформацію», конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом. Конфіденційна інформація є інформацією з обмеженим доступом[4].

Таким чином, законодавцем встановлено, що доступ до конфіденційної інформації обмежується, утім, не визначено склад конфіденційної інформації, що свідчить про те, що роботодавець може поширити режим конфіденційної інформації на будь-яку інформацію за своєю ініціативою.

Отже, комерційну таємницю підприємства, установи, організації можуть становити відомості технічного, виробничого чи організаційного характеру за умови вжиття щодо них заходів секретності. В свою чергу, режим конфіденційної інформації роботодавець може поширити на будь-які відомості, в тому числі і на ті, перелік яких наведено в постанові КМУ від 09.08.1993 № 611. Таким чином, будь-яка комерційна таємниця може бути визначена роботодавцем конфіденційною інформацією, проте не будь-яка конфіденційна інформація буде комерційною таємницею.

З огляду на вказане та з метою належної правомірної реалізації свого інтересу щодо захисту інформації роботодавцю необхідно розробити та застосовувати заходи охорони комерційно цінних та конфіденційних даних. Водночас, варто врахувати що такі заходи не повинні перешкоджати працівникам виконувати свою роботу. Таким чином, в межах трудових правовідносин роботодавець повинен вжити розумних заходів для збереження конфіденційності інформації, яка має ознаки комерційної таємниці чи є конфіденційною.

Насамперед, роботодавцю необхідно визначити склад та об-

сяг інформації з обмеженим доступом, зокрема визначити перелік відомостей, які віднесено:

- до конфіденційної інформації,
- до комерційної таємниці.

Далі, роботодавцю необхідно розробити та затвердити локальний акт, в якому визначити: перелік інформації, яка є конфіденційною, а яка становить комерційну таємницю; порядок передачі інформації та доступу до інформації; перелік посад, виконання обов'язків за якими передбачають доступ та роботу із відомостями, що є комерційною таємницею чи конфіденційною інформацією; дії, які вважаються збиранням, розголошенням, використанням відомостей, що є комерційною таємницею чи конфіденційною інформацією; відповідальність працівника за неправомірне розголошення чи використання комерційної таємниці чи конфіденційної інформації. Зазвичай таким локальними актами є Положення, Інструкції, накази, як-от, Положення про комерційну таємницю, Положенням про забезпечення конфіденційної інформації, наказ про затвердження «Переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства» та інші.

Окрім цього, роботодавець обов'язково повинен ознайомити підпис працівника, якому для виконання своїх трудових обов'язків необхідно мати доступ до комерційної таємниці чи конфіденційної інформації, із локальними актами, які містять перелік інформації, що становить комерційну таємницю чи є конфіденційною; які містять порядок захисту та доступу сторонніх осіб до комерційної інформації чи конфіденційної інформації; які містять умови відповідальності за розголошення, використання чи збирання відомостей, що становлять комерційну таємницю чи конфіденційну інформацію. При цьому, доцільно визначити рівні конфіденційності даних, щоб чітко диференціювати доступи до інформації між різними працівниками. Тобто, необхідно ознайомити працівника із тими організаційно-правовими та технічними заходами охорони конфіденційності інформації, що складає комерційну таємницю, які проводяться роботодавцем. Тобто, роботодавець повинен визначити: хто має доступ до даної інформації, як саме вона зберігається та які заходи безпеки застосовуються для її захисту. При цьому, роботодавцем мають бути забезпечені працівнику такі умови, які необхідні для попередження витоку інформації та захисту від витоку інформації.

У працівника, який отримав доступ до інформації, яка складає комерційну таємницю чи є конфіденційною, аналогічно виникають обов'язки у означеній сфері інформаційної безпеки. Насамперед

працівник повинен чітко дотримуватись тих заходів охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації, які проводяться роботодавцем. Працівник зобов'язаний не розголошувати інформацію, що складає комерційну таємницю, власником якої є роботодавець та його контрагенти, без згоди останніх. Більше того, на працівника може бути покладено обов'язок – не розголошувати таку інформацію й після припинення трудового договору протягом визначеного сторонами строку. У випадку розголошення працівником інформації, що становить комерційну таємницю та стала відома йому при виконанні його трудових обов'язків, останній повинен відшкодувати збитки, заподіяні роботодавцю. Так само, при припиненні чи розірванні трудового договору працівник може бути зобов'язаний повернути роботодавцю носії інформації, на яких міститься інформація, що становить комерційну таємницю.

Окрім вказаних положень щодо забезпечення конфіденційності комерційної таємниці вважаємо, що доцільно передбачити обов'язок працівника негайно повідомляти роботодавця про будь-які спроби третіх осіб отримати інформацію, що містить комерційну таємницю, а також, повідомляти про відомі працівнику випадки розголошення комерційної таємниці, про втрату електронних ключів, втрату будь-яких письмових чи електронних документів, печаток та ін.

Обов'язок працівника щодо нерозголошення комерційної таємниці доцільно закріпити у трудовому договорі. Зокрема, такі умови можна викласти як безпосередньо у тексті трудового договору, так й в окремому документі, як додатку до договору.

На сьогодні набув чинності Закон № 3768-ІХ від 4 червня 2024 року, яким частину першу статті 40 Кодексу законів про працю було доповнено пунктом 14) - новою підставою для звільнення з ініціативи роботодавця, а саме, невиконання працівником правил поведінки на підприємстві, в установі, організації в частині положень, передбачених частиною другою статті 142 КЗпП України. У свою чергу, статтю 142 КЗпП України доповнено положеннями про те, що «складовою правил внутрішнього трудового розпорядку можуть бути правила поведінки на підприємстві, в установі, організації, які містять положення, зокрема, про зобов'язання працівників про нерозголошення інформації з обмеженим доступом, зокрема інформації, що становить державну чи комерційну таємницю, а також про умови роботи з конфіденційною інформацією» [5].

При цьому, законодавцем у цій ж статті 142 КЗпП України визначено, що встановлення правил поведінки на підприємствах, в установах, організаціях, що мають стратегічне значення для еконо-

міки і безпеки держави, та/або об'єктах чи операторах критичної інфраструктури є обов'язковим.

Означені зміни в законодавстві спрямовані на захист комерційної таємниці підприємств, установ, організацій, та надають роботодавцям більше інструментів для боротьби з розголошенням конфіденційної інформації.

Таким чином, захист комерційної таємниці та конфіденційної інформації передбачає запровадження роботодавцем системи превентивних заходів та розробка чітких процедур, які застосовуються як під час роботи працівника, так і після його звільнення. Задля цього роботодавець повинен визначити перелік інформації, що становить комерційну таємницю та є конфіденційною, затвердити локальні акти про комерційну таємницю та про конфіденційну інформацію, в яких передбачити перелік цієї інформації, порядок використання, поширення такої інформації, відповідальність працівника за неправомірне збирання, розголошення, використання відомостей, що становлять комерційну таємницю чи конфіденційну інформацію. Система інформаційної безпеки підприємства, установи, організації спрямована на забезпечення інтересів роботодавця щодо цілісності, конфіденційності критично важливої та комерційно цінної інформації, а отже, забезпечує життєздатність та ефективність підприємства в цілому.

Посилання:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 22.10.2024 у справі №910/6224/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122569259&red=1000032da1aa18d4bfa3f757a5c1e09aef04a1&d=5> (дата звернення: 21.05.2025).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від від 09.08.1993 № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII: станом на 27.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

ТАТІК Юлія Миколаївна,
аспірантка Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»,
Київ, Україна

МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ В ПРОЦЕДУРІ СУДОВОЇ САНАЦІЇ

Свого часу оновлення законодавства з питань банкрутства [1] привнесло нові напрямки, які, серед інших нововведень, запровадили деталізований інститут судової санації, який можуть використовувати суб'єкти господарювання, що перебувають у кризі. Мова йшла про комплексне регулювання нормами матеріального та процесуального права єдиного питання, як спосіб досягнення важливих цілей, особливо задоволення заборгованості, реорганізації та збереження суб'єкта господарювання як джерела прибутку та робочих місць, що спрямований на модернізація та розвиток економіки країни.

Загалом, незважаючи на критику, яка була висловлена на його адресу, новий закон відповідав основним тенденціям сучасних правових систем світу.

Як зазначає Карстен Шмідт, юридичне порівняння показує, що законодавство про неплатоспроможність у всьому світі зблизилося і що політичні конфлікти, з якими стикається законодавство, є міжнародними, і законодавці повинні знайти справедливий баланс між ефективністю закону та захистом окремих кредиторів [2, с. 152].

Починаючи з другої половини 20-го століття деякі країни, такі як Австрія, Сполучені Штати Америки, Франція, Англія, Італія, Португалія, Німеччина та Іспанія, зайнялися обговоренням глибокої реформи чинного законодавства та ухвалили нові закони, натхненні філософією законодавства про неплатоспроможність, яка має своєю матицею та кінцевою сферою економічного та економічного відновлення компанії. фінансово життєздатним, відповідно до того, що було названо «законом економічної кризи компанії» або «законом компанії в кризі».

Відбувся систематичний розрив по відношенню до попереднього законодавств про банкрутство, а щодо судової санації, з нової точки зору законодавця про суб'єктів господарювання в умовах кризи. Була зміна в парадигмах шляхом прагнення розширити можливість узгодженого рішення між кредиторами та боржником, зобов'язуючи сторони брати участь у обговореннях, проведених більшістю, з метою збереження життєздатних організацій.

Процес судової санації суб'єктів господарювання компаній має бути зосереджено на основі його головної характеристики: змішаний характер вирішення спорів, яке поєднує консенсуальність та юрисдикцію. З цієї концепції випливає краще розуміння меж повноважень суду приймати рішення та важливості прямого взаєморозуміння між боржником і кредиторами для вирішення економічно-фінансової кризи, яку переживає суб'єкт, не даючи можливості зробити висновок про порушення принципу невідчужуваності судового контролю, передбаченого Конституцією України.

Хоча судовий процес не є суттєвим для юрисдикційної функції, він майже постійний у судочинстві загалом, виправдовуючи широкий спектр процесуальних правил і принципів. І навпаки, фактор консенсусу, присутній у процесі судової санації, передбачає відповідні зміни в багатьох із цих загальних правил, а також значні зміни в застосуванні деяких конституційних принципів, спрямованих на процесуальне право. Можливість представити судову санацію як консенсусне рішення не лише вносить зміни, що стосуються процесу, але й складу спору.

Судовий процес при санації виникає через співіснування законних інтересів, які, незважаючи на те, що інколи збігаються, іноді конфліктують. Це приватні та громадські інтереси, перевірка поширеності яких може бути описана лише як результат систематичного аналізу: це інтереси суб'єкта господарювання, власників, кредиторів, які включаються в процедуру санації, та тих, хто не входять в процедуру санації, а також законні інтереси держави (громади), які стосуються ефективності економічної системи, якої потрібно досягти шляхом збереження життєздатних суб'єктів господарювання та ліквідації тих, які не можуть відновитися чи реорганізуватися.

Викладене вище потребує переосмислення принципу переваги суспільних інтересів над приватними. Зв'язок між публічними та приватними інтересами та навіть їхній структурний зв'язок впливає з того, що їхній зміст може бути описаний лише в результаті систематичного аналізу. Лише в конкретних поняттях вони мають об'єктивно мінімальний зміст і передбачають обумовлене відношення пріоритету. Неможливо заздалегідь визначити, який інтерес, суспільний чи приватний, має переважати [3, с. 14]. Слід також зазначити, що визначення публічного інтересу також містить приватні елементи і що приватні інтереси можуть бути трансформовані в суспільні інтереси, що суперечить існуванню норми-принципу верховенства публічного інтересу над приватним [4, с. 4; 5, с. 93].

Як уже зазначалося, оздоровлення боржників не є самоціллю,

оскільки ті, які можуть продемонструвати за допомогою плану свою економічну та фінансову життєздатність кредиторам, повинні бути збережені під час судової санації, тоді як ті, які не досягли цієї мети, повинні бути швидко виведені з ринку в рамках умов, які зараз структуровані в процесі банкрутства, і це, залежно від випадку, може дозволити перерозподілити бізнес новому власнику.

Законодавство про банкрутство внесло нові напрямки щодо відновлення бізнесу, передавши рішення про долю боржника в руки кредиторів, відповідно обмеживши повноваження суду приймати рішення, який не відповідає за прийняття рішень щодо життєздатності компанії, придатності та задовільності пропозиції, запропонованої боржником. Однак важливо, щоб суд головував у переговорному процесі, забезпечуючи права кожної сторони і, зрештою, були долучені треті сторони, на яких впливає рекомендоване рішення, забезпечуючи законність запропонованого рішення, щоб сприяти консенсусному рішенню та можливій справедливості кінцевого результату.

Можна дійти висновку, що суд не повноважний приймати власне рішення про план санації, але має обов'язок здійснювати контроль за законністю погодженого кредиторами плану боржника.

Посилання:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. Законодавство України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n860> (дата звернення 25.05.2025).
2. Поляков Р. Проблеми формування галузі права та законодавства про банкрутство (неплатоспроможність). *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*. 2024. № 1. С. 142-154.
3. Дараганова Н.В. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 10-14.
4. Бойко І., Соловйова О. Вплив ідеї людиноцентризму на зміст адміністративного права. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2023. № 2.1. С. 1-12.
5. Дмитренко Е. Особливості співвідношення публічного і приватного інтересу у фінансовому праві. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 89-95.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

Наукове видання

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Збірник наукових праць

за результатами науково-практичного
круглого столу (23 травня 2025 року)

Матеріал подано в авторській редакції
Комп'ютерна верстка Т. Г. Попович

Підписано до друку 25.06.2025 Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 5,8 Тираж 300 прим. Зам. № 25-002

Видавець:

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції, серія ДК № 4758 від 07.08.2014 р.